2018-11-21

Lietuvos socialdemokratų partijos vizija 2024

TEISINGA IR AUGANTI. VISA LIETUVA

Turinys

ĮVADAS 3
1. ĮTRAUKIANČIOS EKONOMIKOS PLĖTROS MODELIS 6
Aktyvi ir integruojanti darbo rinkos politika 7
Ekonominė demokratija ir socialinis dialogas 10
Efektyvi ir socialiai teisinga mokesčių politika 12
2. GEROVĖS VALSTYBĖ: LINK SĖKMINGOS VISUOMENĖS 15
Pajamų apsauga ir skurdo mažinimas 16
Socialinių paslaugų plėtra 18
Tvari ir draugiška sveikatos apsauga 19
3. KULTŪRINGA, IŠSILAVINUSI IR KŪRYBIŠKA LAISVŲ ŽMONIŲ VISUOMENĖ 22
Į visuomenę orientuota kultūros politika 22
Socialiai teisingas švietimas 24
Kokybiškas ir inovatyvus aukštasis mokslas 26
4. PASITIKĖJIMO TILTAI – NEŠALIŠKAS VALDYMAS IR SKIRČIŲ ĮVEIKIMAS 29
Procedūrinis teisingumas ir demokratijos gilinimas 31
Lyčių politika: lygios galimybės ir integracija 34
Tautinės mažumos: dėmesys ir įtraukimas 36
5. SAUGI LIETUVA TAIKIOJE EUROPOJE 39
Atvira užsienio politika 39
Gerovę įtvirtinanti Europa 41
Visa aprėpianti krašto apsauga 44
6. ŽALIASIS AUGIMAS: TVARUS VYSTYMASIS IR GAMTOS APSAUGA 46
Darni plėtra: energijos, transporto ir miestų ekologijos sprendimai 47
Tvarus žemės ūkis ir stiprios kaimo bendruomenės 49
Lietuvos gamtinių vertybių išsaugojimas ir atkūrimas 51

ĮVADAS

Skelbdami šį strateginį dokumentą, žymime idėjines permainas ir grįžimą prie savo šaknų. Išdėstome mūsų pagrindines politikos vertybes: kas mes esame, ko siekiame ir kuo vadovaujamės. Regėdami Lietuvą, kokioje mes norime gyventi, išskiriame ir svarbiausias kryptis, kuriomis grįsime savo politiką artimiausiu laikotarpiu – iki 2024 metų.

Lietuvos socialdemokratai – pati seniausia ir ilgiausią politinės veiklos tradiciją šalyje puoselėjanti šalies politinė partija, kuri nuo pat savo įsteigimo 1896 m. įsipareigojo kovoti dėl nepriklausomos ir demokratinės Lietuvos. Kartu su kitomis XIX a. antroje pusėje susikūrusiomis socialdemokratų partijomis Vakarų ir Vidurio Europoje, Lietuvos socialdemokratai stojo ginti *visų* žmonių teisių ir interesų.

Socialdemokratai buvo pagrindinė varomoji jėga, kurios pastangomis Europoje pakloti demokratijos ir gerovės valstybės pamatai. Per šį laiką jie patyrė dvi idėjines transformacijas. Pirmoji – tai XX a. 3-6 dešimtmečiuose įvykęs virsmas iš klasikinio marksizmo į ekonominį keinsizmą. Dėl to Vakaruose sukurtas gerovės kapitalizmas, kur valstybei teko esminis vaidmuo suvaldant rinką.

Antroji socialdemokratijos idėjų kaita susiklostė XX a. paskutiniajame dešimtmetyje. Atsakydami į dešiniųjų mestą neoliberalizmo iššūkį, kairieji pasuko centristinės „trečiojo kelio“ ideologijos link taip siekdami peržengti politinės kairės ir dešinės skirtumus. Lietuvai atgavus laisvę, atsikūrę socialdemokratai taip pat ilgainiui pasekė šiuo bendražygių Vakaruose nubrėžtu keliu.

Iš pradžių „trečiojo kelio“ ideologija rinkimuose susilaukė didelės sėkmės. Amžių sandūroje visoje Europoje socialdemokratai tapo vyraujančia politine jėga. Deja, po dvidešimties metų turime konstatuoti, kad toks kairiųjų ir dešiniųjų idėjų susimaišymas patyrė fiasko. Rinkėjų parama iššvaistyta, auga nelygybė, stiprėja radikalūs ir antidemokratiniai judėjimai.

Taigi, šiandien socialdemokratai yra priėję naują kryžkelę. Turime perkurti savo tapatybę, kad atstatytume visuomenės pasitikėjimą ir užkirstume kelią išcentrinėms, demokratinę tvarką griaunančioms tendencijoms. Užuot kliovęsi rinkų impulsais, privalome *sugrąžinti viršenybę politikai* kaip visų šalies gyventojų įtraukimui, išklausymui ir jų interesų suderinimui.

Lietuvoje įsitvirtinęs mąstymas gali būti apibūdintas vienu sakiniu: „Iš pradžių iškepkime ekonomikos pyragą, o tada galėsime jį pasidalinti“. Deja, tai – iliuzija. Kai Lietuva stojo į Europos Sąjungą (ES), bendrasis vidaus produktas (BVP) vienam

gyventojui nesiekė nė pusės ES vidurkio. Šiandien jis jau arti 80% ES vidurkio, tačiau pamatinės vystymosi prielaidos liko tos pačios.

Susitelkus tik į BVP augimą ir toliau nekreipiant dėmesio, kaip jis paskirstomas, Lietuva moka per didelę kainą. Nelygybei nemažėjant, nuo Nepriklausomybės atgavimo šalis neteko beveik milijono žmonių. Vien įstojus į ES, svetur išvyko virš 400 tūkst. žmonių daugiau nei imigravo. Galiausiai tik trečdalis šalies piliečių mano, kad jų balsas valstybėje apskritai ką nors reiškia.

Skelbdami atsinaujinimą, mes keliame *kitokios* Lietuvos idėją. Ekonomikos augimas negali būti savitikslis. Jis reikšmingas tik tuomet, jei stiprinami žmonių gebėjimai ir tarpusavio solidarumas. Ne BVP, o gyventojų išsilavinimas, sveikata ir visuomenės pasitikėjimas vieni kitais yra tikrieji mūsų šalies pažangos rodikliai. Štai kodėl mes siekiame **VISUS ĮTRAUKIANČIOS LIETUVOS.**

Deklaruodami, kad keičiamės, privalome būti sąžiningi dėl aplinkybių. Nors pagrindiniai asmenys, su kuriais siejama senoji politika, iš partijos pasitraukė, mes negalime visiškai nusimesti atsakomybės už ankstesnių koalicinių vyriausybių, kurioms vadovavo socialdemokratai, padarytas klaidas. Šios pamokos yra vertinga patirtis, bet jos taip pat įpareigoja keistis.

Dar daugiau – nesibaidome istorijos. Paradoksalu: didieji tarpukario Lietuvos kairieji demokratai – Vasario 16-osios akto signatarai S. Kairys, M. Biržiška, S. Narutavičius, J. Vileišis, prezidentas K. Grinius ir ministras pirmininkas M. Sleževičius – yra nepriklausomybės herojai, tačiau šiais laikais viešojoje erdvėje politinė kairė neretai siejama su mums iš šalies primestu režimu.

Lietuvos istoriografijoje nėra pakankamai įvertintas ir kairiųjų moterų lyderių vaidmuo. Mes semiamės įkvėpimo iš tokių asmenybių kaip G. Petkevičaitė-Bitė, F. Bortkevičienė, L. Purėnienė ir J. Griniuvienė, kurios nepailsdamos kovojo dėl šalies laisvės ir demokratijos bei telkė politinę valią įtvirtinti lygias vyrų ir moterų teises.

Taip, sovietinė okupacija ne tik iškreipė mūsų valstybės raidą, bet ir paženklino kairiųjų judėjimą. Atsakydami į tai, laikome savo istorine pareiga budinti pilietinę Lietuvą. Nuo pat pradžių socialdemokratai siekė žmonių ir jų bendruomenių *įgalinimo*. Mes priimame šį pirmtakų iššūkį ir dėsime ypatingas pastangas tam, kad pralaužtume įsisenėjusį baimių ir įtarumo įšalą.

Mūsų pamatinės vertybės – laisvė, demokratija, socialinis teisingumas ir solidarumas. Visoms joms pasiekti būtina užtikrinti lygias galimybes, sąžiningą valdymą, bendruomenių plėtotę, tvarų vystymąsi. Tik visokeriopai skatindami visuomenės bendradarbiavimo kultūrą ir kuo labiau įtraukdami visus šalies piliečius į sprendimų

priėmimą ir viešąjį gyvenimą, mes sukursime klestinčią Lietuvą ir užtikrinsime jos saugią ateitį.

1. ĮTRAUKIANČIOS EKONOMIKOS PLĖTROS MODELIS

Svarbiausiu Lietuvos ūkio iššūkiu laikome persiorientavimą į produktyvią, inovatyvią, aukštą pridėtinę vertę kuriančią ekonomiką. Mūsų nuomone, lėtas produktyvumo augimas Lietuvoje yra ne atsitiktinumas, o klaidingos ekonominės politikos pasekmė.

Ankstesnės vyriausybės daug dėmesio skyrė šalies konkurencingumo didinimui. Iš dalies jų pastangos buvo sėkmingos: Pasaulio Banko *Doing Business 2018* indekse pasiekėme 16-tą vietą, pralenkdami tokias šalis kaip Airiją, Vokietiją ir Šveicariją. Tačiau ilgai žadamo tiesioginių užsienio investicijų proveržio vis dar nesulaukėme. Akivaizdu, kad konkuravimo pigia darbo jėga ir mažais mokesčiais potencialas yra išsisėmęs.

Pokrizinė Lietuvos ekonomikos raida, pasižyminti žemu investicijų lygiu, žemos pridėtinės vertės ūkio šakų įsivyravimu ir su mažais atlyginimais, yra ankstesnių vyriausybių pasirinkto, dešiniąja ideologija paremto ir šiandienos Lietuvai netinkamo ekonominio modelio rezultatas.

Investicijos po krizės smarkiai sumažėjo ir atsigauna labai lėtai. Investicijų lygis Lietuvoje siekia 18 % BVP – žemesnis negu ES vidurkis ir per mažas išsivysčiusias šalis besivejančiai ekonomikai.

Privačių investicijų trūkumas yra vienas didžiausių ES, o viešosios investicijos atsilieka mažiau – pirmiausia dėl ES finansavimo. Lietuvos ekonomikos struktūra per pastarąjį dešimtmetį pasikeitė mažai. Virš 60 % eksporto sudaro mažo žinių intensyvumo paslaugos ir žemų ir vidutinių-žemų technologijų pramonės produkcija. Net 85 % pramonėje dirbančių žmonių dirba žemos pridėtinės vertės sektoriuose.

Pigios darbo jėgos politika sukuria dirbtinį neapibrėžtumą Lietuvos įmonėms ir stabdo jų investicijas į darbo našumą didinančias technologijas. Įmonei, dėl kylančių atlyginimų norinčiai investuoti į produktyvumo didinimą, iškyla rizika, kad jos konkurentai įsiveš pigią trečiųjų šalių darbo jėgą ir produktyvumą didinanti investicija neatsipirks. 2016 m. tik 68 % Lietuvos įmonių investavo į savo verslą, kuomet ES vidurkis buvo 84 %. Beveik trečdalis Lietuvos įmonių (31 %) mano, kad investavo per mažai per pastaruosius trejus metus. Tai yra didžiausias procentas ES.

Mes įsitikinę, kad ne mažiausi mokesčiai, o išsilavinę, kūrybingi ir ateitimi pasitikintys žmonės yra produktyvios ir inovatyvios ekonomikos pamatas. Mes remiame efektyvią socialinę apsaugą, nes ji leidžia žmonėms nevengti rizikos, imtis asmeninės iniciatyvos ir pradėti savo verslus. Mes – už tolerantišką, žmonių ir požiūrių įvairovę gerbiančią visuomenę, nes laisva visuomenė skatina kūrybingumą, sudaro sąlygas aukštos kvalifikacijos darbuotojų bendruomenei ir sukuria terpę inovacijoms. Mes pasisakome už naują, socialdemokratinėmis vertybėmis grįstą plėtros modelį.

Mes dėsime visas pastangas, kad verslo sąlygos Lietuvoje gerėtų. Ankstesnių vyriausybių ekonominė politika per dažnai buvo nukreipta į naudą stambiam verslui, išstumiant iš rinkos smulkias ir vidutines įmones. Valstybiniai infrastruktūros projektai dažnai buvo per dideli ir per brangūs, nešantys privačią naudą pasirinktoms įmonėms, bet be reikalo didinantys kaštus Lietuvos verslui ir taip mažinantys jo tarptautinį konkurencingumą. Sieksime užtikrinti teisingas konkurencijos sąlygas visoms Lietuvos įmonėms, įskaitant ir smulkų bei vidutinį verslą.

Mūsų darbo rinkos ir migracijos politika padės užtikrinti apibrėžtumą Lietuvos įmonėms dėl darbo jėgos kaštų. Užtikrinsime pakankamus darbo santykių standartus ir taip apribosime galimybę konkuruoti pigia įvežtine darbo jėga. Tai Lietuvos įmonėms bus aiškus signalas, kad atėjo laikas imtis atidėtų investicijų į produktyvumo didinimą. Pigios darbo jėgos politikos atsisakymas taip pat reikš, kad įmonių investicijos į darbo našumo didinimą turės didesnę tikimybę pasiteisinti.

Didėjantis ekonomikos produktyvumas duos tiesioginę naudą Lietuvos verslui. Aukštesni atlyginimai didins Lietuvos žmonių vartojimą. Turtingesnė visuomenė sudarys palankias sąlygas su importu mažiau konkuruojančioms smulkioms ir vidutinėms įmonėms, nes didesnė Lietuvos žmonių perkamoji galia reikš didesnę paklausą jų prekėms ir paslaugoms.

Valstybės ir ES vaidmuo finansuojant inovacijas turės išlikti svarus, nes dauguma dabartinių Lietuvos įmonių orientuojasi į žemos pridėtinės vertės sritis, yra menkai integruotos į pasaulinę ekonomiką ir todėl yra mažai imlios inovacijoms. Ribotus resursus turime nukreipti į kelias prioritetines sritis. Pastaruosius dešimt metų Lietuvoje sėkmingai auga tokios žiniomis pagrįstos ekonomikos sritys kaip biotechnologijos, lazerių gamyba, mechatronika ir informacijų technologijos. Šios sritys ir toliau turėtų sudaryti inovacijų skatinimo branduolį, bet finansavimas turi būti prieinamas ir kitoms svarbioms Lietuvos ūkio šakoms.

Lietuvoje yra sukurta didelė inovacijų skatinimo infrastruktūra, į kurią investuota daug ES struktūrinių fondų lėšų. Mes turime užtikrinti efektyvų inovacijų skatinimui skirtų lėšų panaudojimą ir panaikinti viena kitą dubliuojančias funkcijas ir institucijas. Sutaupytos lėšos ir sumažinta biurokratija skatins sklandesnį bendradarbiavimą tarp viešojo sektoriaus ir privataus verslo inovacijų srityje.

Aktyvi ir integruojanti darbo rinkos politika

Lietuvos ekonomika nebus nei tvari, nei įtrauki, jei neįveiksime iki šiol didžiulių užimtumo ir nedarbo skirtumų tarp įvairių šalies regionų ir socialinių grupių. Todėl

plėtosime aktyvias darbo rinkos priemones, skirsime deramą dėmesį bedarbių integracijai į darbo rinką ir kovosime su iki šiol opia nedeklaruoto darbo problema, kuri pažeidžia dirbančiųjų teises ir neigiamai veikią jų šeimų gerovę.

Vertinant bendrąsias tendencijas, lyginant su ekonomikos sunkmečiu 2010 m., darbo rinkos situacija taisėsi. Nedarbo lygis krito daugiau nei perpus ir 2017 m. pasiekė 7,1 %. Jaunimo nedarbas po krizės taip pat susitraukė 2,7 karto iki 13,3 %, o ilgalaikio nedarbo apimtys sumažėjo pusketvirto karto iki 2,7 %. Be to, padidėjo 20-64 m. asmenų užimtumo lygis, pasiekęs 76 % arba 3,8 % daugiau nei ES vidurkis.

Tačiau šis atsigavimas nebuvo *įtraukus*. Nepaisant spartaus ekonominio augimo, ir toliau augo pajamų nelygybė bei asmenų, gyvenančių žemiau skurdo ribos, dalis. Išryškėjo ir kitos opios darbo rinkos problemos. Lietuvoje pastebimi reikšmingi skirtumai tarp užimtumo, nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygio didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir mažiau išsivysčiusiose vietovėse. Taip pat rimta žemesnės kvalifikacijos asmenų integracijos į darbo rinką problema.

Pagaliau, ilgalaikiam ekonominiam augimui grėsmę kelia demografinės tendencijos. Nuo 2000 m. Lietuvoje bendras gyventojų skaičius kasmet mažėjo vidutiniškai 1%. Tiek dėl neigiamo natūralaus gyventojų prieaugio (gimstančiųjų skaičius mažesnis nei mirštančiųjų), tiek dėl didelės emigracijos, kurią iš esmės nulemia žemi atlyginimai ir prastos kokybės darbo vietos.

Siekdami užkirsti kelią šioms neigiamoms tendencijoms ir kurdami visus šalies gyventojus įtraukiančią darbo rinką, veiksime trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) gerinsime suaugusiųjų profesinius įgūdžius; (2) spręsime nedeklaruoto darbo problemą; (3) mažinsime bedarbių skurdą ir padėsime jiems grįžti į darbo rinką.

Suaugusiųjų profesinių įgūdžių gerinimas. Galimybės persikvalifikuoti ar kelti kvalifikaciją nepriklausomai nuo amžiaus ir užimtumo skatina mokymąsi visą gyvenimą. Deja, šioje srityje mes vis dar smarkiai atsiliekame: 2017 m. tik 5,9 % Lietuvos suaugusiųjų dalyvavo mokymosi programose, kai ES vidurkis siekė 10,9 %.

Mokymąsi visą gyvenimą turime padaryti labiau prieinamu ir įtraukti socialines grupes, kurios šiomis programomis naudojasi mažai. Be to, turime užtikrinti, kad mokymai atitiktų darbo rinkos poreikius. Tam reikia skatinti bendradarbiavimą tarp vietinių užimtumo tarnybų, darbdavių ir profesinių sąjungų.

Turi būti didinama parama ir nekvalifikuotiems arba žemą kvalifikaciją turintiems suaugusiems asmenims: kad kelti arba keisti kvalifikaciją asmenys galėtų ne tik nedarbo laikotarpiu, bet ir dirbdami.

Būtina užtikrinti didesnę kvalifikuotos darbo jėgos pasiūlą. Tad privalu toliau iš esmės gerinti profesinio rengimo ir mokymo programų patrauklumą ir jų aktualumą darbo rinkoje, pvz., labiau plėtojant pameistrystės programą, kurioje dalyvaujant pakaitomis įgyjama darbo patirtis (darbo vietoje) ir mokomasi mokymosi vietoje.

Svarbu skatinti įmones steigti pameistrystės vietas ir prisidėti darbdavių organizacijas rengiant ir vertinant mokymų programas bei nustatant profesinius standartus. Taigi, reikia mažinti biurokratinę naštą, numatyti darbdavių patiriamų kaštų subsidijavimą.

Kova su nelegaliu ir nedeklaruotu darbu. Dėl nedeklaruojamo darbo kyla įvairų problemų. Visų pirma, nedeklaruotas darbas dėl mokesčių slėpimo kenkia viešųjų finansų tvarumui ir fiskaliniam stabilumui. Nedeklaruotas darbas iškraipo įmonių tarpusavio konkurenciją. Su nedeklaruotu darbu dažnai siejamos prastos darbo sąlygos, su sveikatos ir darbo saugos reikalavimais siejami trūkumai, mažesnis darbo užmokesčio lygis bei darbuotojų socialinės apsaugos stoka. Remiantis Williams ir kt. (2017) atliktu tyrimu, 2013 m. nedeklaruoto darbo dalis (kaip procentinė visų darbo sąnaudų išraiška) Lietuvoje siekė veik 20 %. Šis rodiklis buvo antras pagal dydį ES (11,6 %).

Siekdami silpninti paskatas nedeklaruoti darbo santykių, mažinsime darbo jėgos mokesčių naštą labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms. Taip pat griežtinsime darbdavių atsakomybę ir taikysime kitas prevencines priemones: plačiau informuosime apie neigiamas nelegalaus ir nedeklaruoto darbo pasekmes, vykdysime darbuotojų konsultacijas, pasitelksime pasitikėjimo linijas. Kad konkurencinės sąlygos šalyje būtų visiems vienodos, stiprinsime Valstybinės darbo inspekcijos (VDI) turimus analitinius bei infrastruktūrinius pajėgumus. Taip pat gerinsime institucinę koordinaciją tarp VDI ir Valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI), kitomis atsakingomis institucijomis.

Bedarbių skurdo įveikimas. Lietuvoje bedarbių skurdo lygis 2016 m. buvo penktas pagal dydį ES ir siekė 47,7 % (ES vidurkis – 34,1 %). 2016 m. bedarbių, kurių nedarbo trukmė siekė 1-2 mėn., gaunančių nedarbo išmokas dalis siekė 28,6 % ir buvo mažesnė nei ES vidurkis – 31,8 %, o bedarbių, kurių nedarbo trukmė 6-11 mėn., gaunančių nedarbo išmokas dalis siekė tik 22,7% (ES vidurkis – 34,3 %).

Adekvatus nedarbo išmokų lygis užtikrina, jog darbo jėga šalyje pasiskirstys efektyviau, nes darbo ieškantys asmenys gali skirti daugiau laiko jų įgūdžius ir lūkesčius atitinkančio darbo paieškai arba persikvalifikavimui. Naudą iš adekvačių nedarbo išmokų gauna visi dirbantieji, nes jos didina darbo ieškančių asmenų derybinę galią, leisdamos rinktis tinkamą ir gerai apmokamą, o ne pirmą pasitaikiusį darbo pasiūlymą.

Tuo tarpu neužtikrinant bedarbiams deramų gyvenimo sąlygų skatinama emigracija. Daugiau kaip 75 % emigrantų iš Lietuvos išvykimo metais nedirbo ar nesimokė.

Atsižvelgdami į Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) rekomendacijas ir išsprendę nedeklaruoto darbo problemą, sieksime pailginti netekusiems darbo išmokų gavimo laikotarpį nuo dabartinių 9 mėnesių iki dvejų metų.

Taip pat siūlysime trumpinti laikotarpio, kurį reikalaujama įgyti prieš pripažįstant teisę į nedarbo išmokas, trukmę. Sieksime, kad visų namų ūkių gaunamų išmokų suma būtų nemažesnė nei tam vidutiniškai skiria panašaus ekonominio išsivystymo ES valstybės narės.

Mažindami galimas bedarbių paskatas nedirbti, kelsime didesnius reikalavimus jiems aktyviai ieškotis darbo ir naudotis aktyvių darbo rinkos priemonių teikiamomis galimybėmis. Taip pat laikomės principinės nuostatos dėl draudimo nuo nedarbo išsaugojimo: nedarbo išmokos negali būti paverstos pašalpomis. Stiprinsime Užimtumo tarnybos pajėgumus tam, kad bedarbiams būtų suteikta profesionali pagalba (įskaitant psichologų konsultacijas) integruojantis į darbo rinką.

Ekonominė demokratija ir socialinis dialogas

Ateityje pažanga vis labiau priklausys nuo kūrybiškų, lanksčių ir išradingų bendruomenių. Tai įmanoma pasiekti tik tokiose visuomenėse, kuriose žmonių santykiai pirmiausia grįsti abipuse pagarba ir lygiateisiu bendradarbiavimu, o ne hierarchiniais galios santykiais ir statuso skirtumais.

Nelygybė šiais laikais didele dalimi egzistuoja būtent todėl, kad demokratija yra išstumta iš ekonomikos srities. Tad priemonių valstybės lygmeniu tam, kad būtų suvaldyti vis didesni pajamų ir turto skirtumai – nepakanka . Mes turime išplėsti ir įtvirtinti demokratijos praktikas darbo vietose, kuriose daugelis žmonių praleidžia reikšmingą savo gyvenimo dalį.

Valstybės su geriausiai išvystytomis socialinėmis partnerystėmis ir efektyviomis socialinės apsaugos sistemomis yra tarp sėkmingiausių ir konkurencingiausių pasaulyje. Stiprūs darbo santykiai yra demokratijos dalis, būtina veiksmingai ekonomikai. Socialiniu dialogu ir konsensusu paremti susitarimai yra ilgaamžiai ir užtikrina stabilumą visuomenėje.

Deja, Lietuvoje paprastai tik formaliai įgyvendinami socialinio dialogo principai ir neišnaudojamas tikrasis jo potencialas. Pagal pagrindinius socialinį dialogą apibūdinančius rodiklius, tokius kaip narystė profesinėse sąjungose bei kolektyvinių derybų aprėptis, Lietuva užima vieną paskutinių vietų tarp ES valstybių narių. Šakiniai

tarifiniai susitarimai labai priklauso nuo darbdavių organizacijų aprėpties, gebėjimų socialiniams partneriams suformuoti vieningą derybinę poziciją, lanksčiai derėtis ir kitų aspektų.

Socialdemokratai remia socialinį dialogą tarp rinkos dalyvių laikydamiesi principinės nuostatos, kad darbo rinkos lankstumas negali būti didinamas saugumo sąskaita. Siekdami tai užtikrinti ir atliepdami visuomenės iššūkius, mes skirsime dėmesį šioms prioritetinėms sritims: (1) profesinių sąjungų teisių išplėtimas; (2) darbo užmokesčio sistemos keitimas; (3) ekonominės demokratijos inovacijos.

Profesinių sąjungų teisių išplėtimas. Laikomės principinės nuostatos, kad nė vienas sprendimas socialinėje-ekonominėje srityje neturėtų būti priimamas be darbuotojų atstovų dalyvavimo kuo ankstesnėje stadijoje – dar tik svarstant galimų pokyčių kryptis.

Profesinės sąjungos turėtų deleguoti patarėją ne tik prie Vyriausybės ir Seimo, bet prie kiekvienos, su darbo santykiais susijusios ministerijos ir Seimo komiteto. Taip pat privalu stiprinti Trišalės tarybos infrastruktūrą įsteigiant nepriklausomą sekretoriatą bei stiprinant tarybos narių kompetencijas. Būtina atkurti trišales tarybas regionuose.

Įsigaliojus naujajam Darbo kodeksui, Valstybinės darbo inspekcijos darbų apimtys ženkliai išaugo. Deja, daugelis naujo pobūdžio patikrinimų atliekami tik formaliai. Todėl profesinės sąjungos turėtų būti labiau įtrauktos į darbo sąlygų inspektavimą.

Naujuoju Darbo kodeksu taip pat praplėstos darbo ginčų komisijos kompetencijos darbo sutarties nutraukimo, darbuotojo nušalinimo, nekonkuravimo susitarimų, neturtinės žalos priteisimo klausimais. Būtina sudaryti deramas sąlygas darbo ginčų komisijoms veikti efektyviau. Turi būti skiriamas tinkamas atlygis už darbą komisijose ir vedami kvalifikuoti mokymai. Taip pat palaikome darbo teisės konsultacinės tarybos steigimą.

Kolektyvinių derybų dėl darbo užmokesčio plėtra. Kolektyvinių derybų aprėptis Lietuvoje, skirtingais vertinimais, gali siekti 10-15 % ir yra viena žemiausių ES. Orientacija į pigią darbo jėgą nesuteikia pakankamai paskatų įmonėms investuoti į savo darbuotojus, tad nesudaromos prielaidos didėti darbo našumui ir apribojamos darbo užmokesčio augimo galimybės. Todėl siūlysime pereiti prie kolektyvinių atlyginimų nustatymo regioniniu, sektoriniu bei profesiniu lygmeniu.

Įmonės lygmeniu sudaromi susitarimai negalėtų būti mažiau palankūs darbuotojams. Sektoriniai ir profesiniai darbo užmokesčio susitarimai turi būti prasmingi ir atspindėti realią darbo rinkos situaciją, tad būtina didinti darbdavių organizacijų ir profesinių sąjungų tankį bei kolektyvinių derybų mastą. Tai turėtų skatinti įmones skirti daugiau

finansinių išteklių vidiniams bei išoriniams mokymams, investuoti į gamybos įrangą, o tai ne tik leistų didinti darbo užmokestį, bet ir gerintų darbo vietų kokybę, sumažintų vyrų ir moterų atlyginimų atotrūkį už tokios pačios vertės darbą.

Ekonominės demokratijos inovacijos. Remdamiesi Jungtinės Karalystės, Ispanijos, Italijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kitų išsivysčiusių valstybių sėkmingomis praktikomis, turime išbandyti įvairias ekonomikos demokratijos formas, tokias kaip įmonės, kurių savininkai ir valdytojai yra patys darbuotojai, gamintojų ir vartotojų kooperatyvai, darbuotojų atstovai įmonių valdybose ir pan.

Siekiant paskatinti tokių kooperacinių formų atsiradimą ir plitimą, taikytinos tam tikros valstybinės lengvatos, taip pat rengtini mokymai ir gerųjų praktikų sklaida. Gausėjant tokioms įmonėms, kurias valdo patys darbuotojai, palaipsniui transformuotume darbo santykius. Plistų tokie susivienijimai, kurie veikia ne nuosavybės, o bendruomenės pagrindu, kas iš esmės keistų pačią verslo sampratą. Tai turėtų svariai prisidėti prie to, kad formuotųsi lygiaverčiai ir tarpusavio pasitikėjimu grįsti visuomenės narių santykiai.

Efektyvi ir socialiai teisinga mokesčių politika

Dabartinis šalies ekonominis modelis akcentuoja pigią darbo jėgą ir mažus pelno mokesčius kaip konkurencinius pranašumus. Kartu su ką tik įvestais regresiniais darbo mokesčiais ir mokestinių spragų gausa, kuri leidžia daugiausiai pajamų gaunantiems mokesčių beveik nemokėti, šis modelis lemia skurstantį viešąjį sektorių, nepajėgų užtikrinti kokybiško švietimo ir socialiai saugios visuomenės. Tokio modelio pasekmės yra ne tik socialinės (didėjanti nelygybė ir emigracija), bet ir ekonominės: neoptimalios sąlygos inovatyviam, aukštą pridėtinę vertę kuriančiam Lietuvos verslui.

Lietuvoje įsivyravusi dešinioji ekonominė ideologija nutyli apie svarbų viešojo sektoriaus vaidmenį užtikrinant Lietuvos verslo sėkmę ir pagrindinį dėmesį skiria mokesčių mažinimui. Tačiau mokesčiais finansuojamas viešasis sektorius, todėl mokesčių mažinimas yra tolygus viešojo sektoriaus mažinimui.

2016 m. duomenimis, pagal mokestinių pajamų santykį su BVP Europos Sąjungoje mes lenkiame tik Bulgariją, Rumuniją ir Airiją[1]. Bendras mokesčių santykis su BVP Lietuvoje

[1] Dešiniųjų propaguojamas mokesčių Airijoje ir Lietuvoje lyginimas remiantis mokestinių pajamų santykiu su BVP yra klaidinantis. Airijos BVP yra dirbtinai išpūstas per Airijos mokesčių rojų einančiais ir su Airijos ekonomika realiai nesusijusiais finansiniais srautais, pvz., JAV korporacijų su fiktyviomis būstinėmis Airijoje pelnu. Santykyje ne su BVP, o su bendrosiomis nacionalinėmis pajamomis, mokestinės pajamos Airijoje yra *didesnės* negu Lietuvoje.

siekė 29,9%, kai ES vidurkis yra 39,8%. 2018 m. mokesčių reforma šį rodiklį dar labiau sumažins. Panašu, kad dabartinė vyriausybė siekia mažiausio viešojo sektoriaus Europoje titulo.

Toks žemų mokesčių politikos vykdymas yra rinkėjų apgaudinėjimas. Lietuvos žmonėms socialinė sanglauda yra svarbi. Jie nėra patenkinti didėjančia socialinės atskirtimi, nesąžininga darbo ir mokesčių politika. Šalies gyventojai taip pat vienareikšmiškai pasisako už kokybiškas ir visuotinai prieinamas viešąsias paslaugas. Šie lūkesčiai yra įtvirtinti ir Lietuvos Konstitucijoje, kuri užtikrina teisę į nemokamą švietimą ir medicinos pagalbą. Tačiau tai galima pasiekti tik didinant perskirstymą per valstybės biudžetą. Deja, valdančioji dauguma nusprendė nepaisyti savo rinkiminių pažadų. Įgyvendinus trumparegišką mokesčių reformą, egzistuojančios problemos tik dar paaštrėjo.

Nors dabartinė valdžia žada imtis priemonių kovojant su šešėline ekonomika, to toli gražu nepakanka, kad būtų užkardytos grėsmės ilgalaikei valstybės politinei ir ekonominei raidai. Todėl sieksime kitokios mokesčių politikos. Išskiriame tris pagrindines jos kryptis: (1) progresiniai gyventojų pajamų mokesčiai; (2) teisingas visų pajamų apmokestinimas; (3) investicijų skatinimas.

Progresiniai gyventojų pajamų mokesčiai. Lietuvoje darbo pajamų apmokestinimo progresyvumo laipsnis yra vienas mažiausių visoje ES. Dideles ir mažas pajamas gaunančių asmenų mokesčių pleištas Lietuvoje 2015 m. siekė 6,2 %, tuo tarpu ES vidurkis siekė 14 %. Taip susiklostė dėl santykinai didelio mažų pajamų apmokestinimo ir santykinai mažo didelių pajamų apmokestinimo bei taikomų įvairių išlygų. Todėl siūlome didinti mokesčių progresyvumą mažinant gyventojų pajamų apmokestinimą mažiausias pajamas gaunantiems asmenims bei didinant gyventojų pajamų apmokestinimą dideles pajamas gaunantiems asmenims.

Siūlome sieti gyventojų pajamų tarifą su gyventojų gaunamų pajamų dydžiu nepriklausomai nuo pajamų šaltinio (vienodas pajamas gaunantys turi ir vienodai mokėti), o tarifą nustatyti progresyviai nuo 0 % iki 40 %.

Taip pat laikomės nuostatos, jog skurdžiai gyvenančioms šeimoms turėtų būti įvestas neigiamas pajamų mokestis. Šiomis priemonėmis siekiame, jog taisomasis mokesčių ir socialinių išmokų poveikis pajamų nelygybės mažinimui padidėtų nuo 15 Gini procentinių punktų iki ES vidurkio, kuris 2015 m. siekė 21 procentinių punktų.

Teisingas visų pajamų apmokestinimas. Viena esminių Skandinavijoje įsitvirtinusio socialdemokratinio gerovės režimo prielaidų – tai, kad prie bendros gerovės prisideda visi šalies gyventojai nepriklausomai nuo gaunamų pajamų pobūdžio. Tai ne tik mažina administracinę naštą, bet ir užtikrina didesnį tarpusavio pasitikėjimą bei skatina

gyventojus nevengti savo mokestinių prievolių. Todėl siekiame teisingo apmokestinimo visoms gyventojų gaunamoms pajamoms nepriklausomai nuo pajamų kilmės šaltinio.

Pasisakome už tai, kad būtų naikinamos mokestinės lengvatos ir peržiūrimi kapitalo mokesčiai, kaip tai siūlo padaryti tarptautinės organizacijos. Taip pat siūlome iki 2024 m. įvesti visuotinį Lietuvos gyventojų šeimos pajamų ir turto deklaravimą.

Kitų ES valstybių narių pavyzdžiu turi būti nustatytas ir adekvatus bei visiems privalomas turto mokestis (numatant saugiklius socialiai pažeidžiamoms grupėms). Pajamos iš turto mokesčių ES 2016 m. vidutiniškai sudarė apie 2 % BVP, tačiau Lietuvoje šis rodiklis siekė vos 0,5 % BVP. Turime pasiekti, jog Lietuvoje pajamos iš periodinių nekilnojamo turto mokesčių būtų ne mažesnės nei 2 % BVP, o kitų turto mokesčių į biudžetą būtų surinkta ne mažiau nei 0,5 % BVP.

Taip pat pasisakome, kad nekilnojamo turto mokestis liktų vietos savivaldos žinioje bei būtų įvestas žyminis mokestis visam naujam įsigyjamam turtui (nekilnojamam turtui, akcijoms, žemei) siekiant panaikinti prielaidas ekonomiką destabilizuojantiems „burbulams“.

Investicijų skatinimas. Siūlysime taikyti mokesčio atskaitą įmonėms, nusprendusioms finansuoti investicijas didinant nuosavą kapitalą, o ne įsiskolinimą. Taip pat sieksime sukurti mokesčių kreditų sistemą, kuria būtų skatinamos realios mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros investicijos. Tokiu būdu įmonės turės daugiau paskatų bendradarbiauti su mokslo institucijomis tobulinant gaminamą produkciją ir gerinant įmonių technologinius procesus.

Lietuvoje valandų skaičius, kuris reikalingas mokestinių prievolių vykdymui, yra du kartus didesnis nei Estijoje. Tai nulemia didesnes administravimo išlaidas, kliudo verslui ir investicijoms. Siūlome supaprastinti ir sumažinti mokestines prievoles pradedantiesiems verslininkams ir mažesnėms įmonėms kartu plečiant elektroninių paslaugų spektrą, automatizuojant mokesčių administravimą, gerinant mokesčių mokėtojų žinias ir taip padedant jiems laikytis mokesčių taisyklių.

2. GEROVĖS VALSTYBĖ: LINK SĖKMINGOS VISUOMENĖS

Egalitarinės visuomenės pasižymi geresne gyventojų fizine ir psichine sveikata bei vidutine gyvenimo trukme, žemesniais nusikalstamumo rodikliais, aukštesniu švietimo lygiu ir bendrai geriau išvystytais žmonių gebėjimais, rodo tyrimai. Dėl tolygesnio pajamų ir turto pasiskirstymo laimi visi, t. y. ne tik labiausiai pažeidžiami gyventojų sluoksniai, bet ir gaunantys didžiausias pajamas ir turintys aukščiausią visuomeninį statusą.

Deja, tarp visų ES valstybių narių Lietuvoje pajamų nelygybė yra viena didžiausių. Penktadalio turtingiausių namų ūkių ir penktadalio vargingiausių namų ūkių metinių pajamų santykis 2016 m. Lietuvoje siekė 7,1 ir buvo trečias pagal dydį visoje ES (ES vidurkis – 5,2).

Tuo tarpu GINI koeficientas 2016 m. siekė 37,0 ir buvo antras pagal dydį visoje ES (ES vidurkis – 30,8). Turto nelygybės rodiklių statistikos Lietuvai nėra, tačiau manytina, jog, palyginti su pajamomis, turtas yra pasiskirstęs dar netolygiau, nes tam įtakos turi augančios turto kainos bei paveldėjimas.

Šiame dokumente aukščiau aptarti darbuotojų interesų atstovavimo bei mokesčių politikos instrumentai prisideda prie pajamų ir turto atotrūkio mažinimo. Tačiau šios priemonės būtų tik dalinės, jei jų nepapildytume veiksminga ir visus šalies gyventojus įtraukiančia socialinės apsaugos sistema.

Būtent gerai veikianti pajamų apsauga, išplėtotos socialinės paslaugos ir visuotinai prieinama, kokybiška sveikatos priežiūra yra esminiai ramsčiai, užtikrinantys, kad kiekvienas šalies gyventojas jaustųsi orus ir gerbiamas bei galintis pasitikėti valstybe ištikusios nelaimės atveju.

Būtina pabrėžti, kad, nepaisant nepakankamo viešųjų paslaugų finansavimo ir viešojoje erdvėje vyraujančios dešiniosios retorikos, kuri nukreipia visą ugnį į patį viešąjį sektorių vaizduodama jį kaip kone beviltiškai neefektyvų ir pasenusį, dauguma Lietuvos žmonių visgi vertina suteikiamas paslaugas.

Pagal 2018 m. Eurobarometro apklausą, 61 % respondentų Lietuvoje teigiamai atsiliepė apie viešųjų paslaugų kokybę, kai ES vidurkis – vos 53 %. Nors mums reikėtų dar pasitempti iki Estijos lygio (čia pasitenkinimo lygis – 71 %), kur viešųjų paslaugų darbuotojų atlyginimai gerokai aukštesni nei Lietuvoje, akivaizdu viena: ne pats viešasis sektorius ir ne jame dirbantys asmenys yra „kalti“, kad, pagal daugelį socialinių rodiklių, Lietuva atsilieka nuo kitų ES valstybių narių.

Didžioji problema – nusistovėjęs, tik rinkos reikšmę pabrėžiantis mąstymas ir juo grindžiami politiniai prioritetai. Tačiau suvieniję jėgas mes esame pajėgūs palaipsniui sukurti visa aprėpiančią gerovės valstybę ir jos pagrindu – įtraukiančią Lietuvą.

Pajamų apsauga ir skurdo mažinimas

Sieksime sukurti tokią pajamų apsaugą, kad kiekvienas žmogus – nepaisant socialinių rizikų, kurios gali pasitaikyti jo gyvenime, – nebūtų paliktas nuošalyje ir toliau dalyvautų kuriant visuomenės gerovę. Liga, nedarbas, senatvė ir kitos socialinės rizikos, tokios kaip vieniša motinystė/tėvystė ar šeimos narių slauga, kai žmogus tam tikru metu negali pakankamai užsidirbti, ištinka kiekvieną. Dieninės studijos taip pat paprastai lemia reikšmingą pajamų sumažėjimą ar jų nebuvimą. Sieksime deramai kompensuoti prarastas pajamas dėl šių rizikų.

Stresas dėl nesaugios ateities, susitraukusios pajamos susirgus ar auginant vaikus – žmogų alinantys ir šalies ekonomikos potencialą naikinantys veiksniai. Tai tampa ypač aktualu emigracijai sekinant darbo išteklius ir senėjant visuomenei. Reikia tausoti žmogų ir jo talentus bei įgūdžius, kad jie nebūtų prarasti patekus į skurdą ir netenkinant būtinų poreikių visapusiškai save realizuoti.

Neveiksmingą ligšiolinę pajamų apsaugos politiką pirmiausia rodo pagyvenusių asmenų padėtis. Per keletą pastarųjų metų pensininkų skurdo lygis išaugo trečdaliu. Taip pat toliau didėja atotrūkis tarp vidutinės pensijos ir skurdo rizikos ribos vienišam asmeniui. Šeimos taip pat nepakankamai apsaugotos. Daugiau kaip pusė šeimų su trimis ir daugiau vaikų bei vienišų tėvų šeimų skursta. Vidutinė socialinė pašalpa nesiekia nė ketvirtadalio skurdo rizikos ribos.

Socialinės apsaugos išmokoms Lietuvoje iki šiol skiriama nepakankamai lėšų ir pagal apsaugos poreikius, ir pagal ekonominio išsivystymo galimybes. Esamą padėtį siūlome taisyti šiomis kryptimis: (1) įdiegiant universalią nacionalinę senatvės pensiją; (2) reformuojant esamas pensijų pakopas; (3) skiriant deramą paramą vaikus auginančioms šeimoms, taip pat nedarbo ir skurdo atvejais.

Universali nacionalinė senatvės pensija. Įdiegsime nulinės pakopos pensiją. Tam bendrąją (valstybės biudžeto finansuojamą) pensiją atsiesime nuo draudimo stažo ir padidinsime bent iki 80% minimalių vartojimo poreikių dydžio (MVPD) – šiuo metu tai yra 196 eurai. Vėliau šią pensiją didinsime iki 100 % MVPD. Išplėsime jos mokėjimą integruodami į ją esamas šalpos pensijas. Ši pensija užtikrins minimalius pagyvenusio asmens poreikius kiekvienam nepriklausomai nuo jo profesinės biografijos. Teisei į šią pensiją nebus reikalaujama minimalaus draudimo stažo, o neturintiems dabar taikomo būtinojo draudimo stažo ji nebus mažinama. Jos modifikacija būtų taikoma ir darbingumą praradusiems darbingo amžiaus asmenims.

Esamų pensijų pakopų reforma. Su buvusia alga susietą ir iš „Sodros" biudžeto mokamą I pakopos pensiją indeksuosime pagal darbo užmokesčio fondo augimo tempą. Ši pensija turėtų būti mokama tik socialiniame draudime dalyvavusiems asmenims, turintiems bent 5 metus draudimo stažo (vietoje dabar taikomo 15 m.) kaip papildoma pensija virš nacionalinės. Jos dydžiui skaičiuoti nebūtų taikomos „lubos", tačiau jos dydis būtų ribojamas: taikomos „lubos" įmokoms.

Dabartinę III pensijų pakopą paliksime privačiai asmenų iniciatyvai ir neremsime mokesčių lengvatomis. Valstybės vaidmuo čia bus apribotas rinkos priežiūra bei klientų teisių apsauga.

II pakopos pensijų sistemą transformuosime į privačiomis įmokomis finansuojamą kolektyvinio dalyvavimo sistemą – pagal Vakarų šalių profesinių pensijų pavyzdį. Stiprinsime atstovavimą plačiam pensijas kaupiančiųjų asmenų ratui. Dėl konkrečios institucinės formos apsispręsime vėliau.

Sieksime, kad būtų užtikrinti dalyvių interesai renkantis pensijai kaupiamo finansinio turto investavimo valdytoją, derantis dėl investavimo paslaugų sąlygų, keičiant investavimo kryptį, pensijų fondą ir pensijų fondų valdytoją. Institucijos, atstovaujančios pensijų dalyvių interesams, turės būti jiems atskaitingos ir veikti pagal skaidrias procedūras. Taip pat palaipsniui didinsime dalyvių ir jų darbdavių įmokas mažinant valstybės tiesiogines subsidijas, bet taikant mokesčių lengvatas įmokoms.

Parama vaikus auginančioms šeimoms ir skurdo atvejais. Siekiame visiškai panaikinti vaikų skurdą Lietuvoje užtikrinant jiems tinkamą maitinimą ir gyvenimo sąlygas, lygias galimybes gauti nemokamas ir kokybiškas priežiūros, ugdymo ir sveikatos apsaugos paslaugas.

Piniginę paramą šeimoms siesime su neapmokestinamu minimumu ir atsižvelgsime į šeimoje išlaikomų vaikų skaičiaus bei tėvų santykį. Skirsime dėmesį vienišų mamų/tėvų šeimoms ir šeimoms, kuriose daugiau nei du vaikai, o taip pat šeimoms, auginančioms specialius poreikius turinčius vaikus. Į vaiko pinigų sistemą integruosime dabar esamą šalpos pensijų negalią turintiems vaikams sistemą. Taip pat numatysime vaiko pinigų indeksavimo tvarką.

Atskirsime piniginės socialinės paramos sistemą nedarbingiems ir darbingiems asmenims. Dėl amžiaus, sveikatos būklės ar artimojo globos/priežiūros pareigas atliekantiems asmenims piniginę paramą dėl skurdo skirsime besąlygiškai, t. y. nekeliant papildomų reikalavimų. Esant reikalui, taikysime alternatyvias paramos paslaugomis ir vartojimo prekėmis formas.

Socialinių paslaugų plėtra

Atėjo laikas suvokti, kad socialinės paslaugos – tai ne išlaidos, o investicija, kurianti valstybei ekonominę naudą ir saugią aplinką jos piliečiams. Fragmentiškos labdaros akcijos nesprendžia socialinių problemų iš esmės. Tik aktyvi valstybės socialinių paslaugų politika gali įveikti socialines problemas naikinant jų kilmės priežastis.

Pagrindinis veikėjas teikiant socialines paslaugas yra socialinis darbuotojas. Jo žinios, sukaupta patirtis ir įgytos kompetencijos daro didelę įtaką socialinių paslaugų kokybei. Socialinių paslaugų organizavimo kaštų struktūroje ne mažiau nei 80% sudaro išlaidos žmogiškiesiems ištekliams. Taigi, socialinių paslaugų infrastruktūros vystymas regionuose – kelias mažinti nedarbą.

Išvystytų socialinių paslaugų tinklo nauda yra keleriopa. Pirma, neįgaliųjų ir slaugos reikalingų šeimos narių artimieji gali grįžti į darbo rinką kaip pilnaverčiai jos dalyviai. Tai ypač svarbu moterims, ant kurių pečių dažniausiai gula vaikų, neįgaliųjų ir senų žmonių priežiūra. Jei nėra kas padeda joms iš šalies, jos priverstos prarasti darbines pajamas, būsimą pensiją ir savo profesinę kvalifikaciją.

Antra, finansavimo socialinėms paslaugoms organizuoti padidinimas išplėstų pagalbos šeimoms mastą. Tai įgalintų suaugusius socialinės rizikos šeimų narius prisiimti atsakomybę už jų gerovę, o vaikams ir jaunuoliams būtų sudaromos galimybės ugdytis, mokytis profesijos ir ateityje savo darbu prisidėti prie šalies gerovės kūrimo.

Trečia, tai užtikrintų sklandžią vaikų globos namų pertvarką. Sėkmingai jos eigai užtikrinti yra būtina sukurti alternatyvias institucinei globai bendruomenines socialines paslaugas. Norinčiųjų globoti vaikus šeimose daugės tik tuomet, kai funkcionuos globėjų paramos, konsultavimo, atokvėpio paslaugų sistema, veiks budinčių globėjų socialinės garantijos.

Ketvirta, tai paskatintų sėkmingą negalią turinčių asmenų integraciją. Dėl nepakankamai išplėtotų bendruomeninių socialinių paslaugų negalią turintys žmonės vis dar apgyvendinami dideliuose globos namuose, kuriuose nėra deramai užtikrinamos jų teisės ir laisvės. Būtina plėsti jiems būtinas paslaugas jų gyvenamojoje vietovėje: teikti pagalbą namuose, organizuoti užimtumą ir profesinę reabilitaciją.

Privalome skatinti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Turime gerbti ir saugoti neįgalių asmenų teises į laisvą judėjimą, savarankišką gyvenimą, tinkamą sveikatos apsaugą, darbą, užimtumą ir išsilavinimą, galimybę dalyvauti politiniame ir kultūriniame gyvenime.

Penkta, išplėtotos socialinės paslaugos leistų tinkamai pasirūpinti seniausiųjų visuomenės narių gerove. Nepatenkintą jų socialinių paslaugų poreikį liudija didelės laukiančiųjų eilės ne tik į globos namus, bet ir dienos globos ar pagalbos namus. Dėl nepakankamai organizuojamų socialinių paslaugų rizikuojama jų sveikata ir gyvybe, o jų artimieji negali pilnaverčiai dalyvauti darbo rinkoje.

Sieksime užtikrinti socialinių paslaugų visuotinį prieinamumą ir jų deramą kokybę veikdami šiomis trimis kryptimis: (1) teisingo darbo užmokesčio užtikrinimas; (2) saugių darbo sąlygų sukūrimas; (3) socialinių paslaugų tinklo plėtra.

Socialinių paslaugų tinklo plėtra. Plėsime ilgalaikės slaugos (su medicinine priežiūra) namų tinklą. Į socialinių paslaugų teikimą kaip įmanoma labiau įtrauksime bendruomenes ir nevyriausybines organizacijas. Socialinių paslaugų infrastruktūrai regionuose kurti pasitelksime Valstybės investicijų programą ir ES struktūrines lėšas. Taip pat palaikome socialinio darbuotojo profesinių įgūdžių formavimo sistemos kūrimą, socialinio darbo Lietuvoje mokslo ir visų trijų aukštojo mokslo pakopų vystymą skiriant tam deramą finansavimą.

Saugių darbo sąlygų sukūrimas. Pasisakome už tai, kad būtų teisiškai apibrėžtas socialinio darbuotojo statusas, įvertinti ir numatyti adekvatūs socialinių darbuotojų darbo krūviai visose socialinio darbo srityse.

Be to sieksime, kad būtų numatytas finansinis mechanizmas apdraudžiant socialinių darbuotojų, dirbančių pavojingomis sąlygomis, sveikatą ir gyvybę. Taip pat numatysime socialinių darbuotojų, patiriančių psichosocialinę riziką, reabilitacijos priemones.

Teisingo darbo užmokesčio užtikrinimas. Dėsime visas pastangas, kad socialinių paslaugų darbuotojų atlyginimai palaipsniui kiltų iki deramo lygio lyginant su kitomis panašaus išsivystymo ES valstybėmis narėmis. Sieksime, kad būtų užtikrintas teisingas ir adekvatus darbo krūviui ir pobūdžiui darbo užmokestis visiems socialiniams darbuotojams nepriklausomai nuo to, ar jis finansuojamas iš valstybės ar savivaldybės biudžeto.

Tvari ir draugiška sveikatos apsauga

Mes siūlome sveikatos apsaugos sistemos viziją, kurioje visiems sistemos dalyviams – ir pacientams, ir medikams – numatytas svarbus vaidmuo. Mūsų vykdoma politika užtikrins prieinamą ir efektyvią sveikatos priežiūrą visoms pacientų grupėms, mažins netolygumus, visai šalies medikų bendruomenei sukurs palankias darbo ir profesinio tobulėjimo sąlygas. Sumažinsime išvengiamą mirtingumą ir išvengiamų hospitalizavimų

skaičių, užtikrinsime pakankamą ir tvarų sveikatos priežiūros finansavimą bei pertvarkysime medikų darbo užmokesčio politiką.

Tam, kad pajudėtume link šių strateginių tikslų, pirmiausia reikia konstatuoti nemalonų dalyką. Sveikatos priežiūros finansavimas (6,7 % BVP) yra nepakankamas lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis (vidurkis – apie 10 % BVP). Maža to, valstybė apskritai nevykdo savo pačios įsipareigojimų. Metinė valstybės biudžeto privalomojo sveikatos draudimo (PSD) įmoka, mokama už vieną valstybės lėšomis draudžiamą asmenį, yra *3 kartus mažesnė už vidutinę metinę vieno dirbančiojo asmens PSD įmoką*.

Didžiąją dalį Lietuvos gyventojų sudaro būtent asmenys, patenkantys į valstybės lėšomis draudžiamųjų ratą, kurių sveikatos priežiūra PSD fondo biudžetui kainuoja brangiausiai. Taip kasmet PSDF praranda daugiau kaip 500 mln. eurų sumą, kurią būtų galima panaudoti sveikatos priežiūros paslaugų kokybei ir prieinamumui gerinti

Tokia situacija kelia visiškai teisėtą sveikatos apsaugos sektoriaus darbuotojų pyktį. Lietuvoje medicinos personalo atlyginimai yra vieni žemiausių ES ir netgi Lietuvoje. Darbo apmokėjimo principai nėra skaidrūs: tarp tą patį darbą dirbančių medikų egzistuoja milžiniški atlyginimų skirtumai, labai dažnai priklausomi nuo chaotiško sistemos valdymo pasekmių ir darbdavių valios. Todėl neatsitiktinai apie 60-70 % medikų jaučia profesinį perdegimą. Tačiau nė viena vyriausybė iki šiol nesiėmė sureguliuoti medikų darbo krūvių. Tai neišvengiamai skatina medikų bendruomenės migraciją. Ją stengiamasi kompensuoti didėjančiu medikų, ypač gydytojų, ruošimu aukštosiose mokyklose, tačiau tokia medicinos personalo kaita tik paaštrina sveikatos priežiūros paslaugų teikimo netolygumus.

Pasekmės labai liūdnos. Lietuvoje ne tik ryški gyventojų skaičiaus mažėjimo ir senėjimo problema. Mirtingumo rodikliai dėl kraujotakos sistemos ligų, piktybinių navikų, savižudybių, mirčių dėl transporto traumų išlieka stabiliai aukšti. Hospitalizavimo rodikliai tebėra dideli ir nemažėja.

Lietuvoje sveikatos priežiūros priemonėmis išvengiamo mirtingumo rodiklis didžiausias ES, ir tai kelia daug abejonių dėl dabartinės sveikatos apsaugos sistemos veiksmingumo ir tvarumo. Šalies sveikatos priežiūros įstaigų tinklas taip pat formuojasi stichiškai ir yra priklausomas nuo sunkiai prognozuojamų valdžios sprendimų. Tuo tarpu sveikatos priežiūros paslaugų paklausa Lietuvoje – tikėtina – ir toliau didės senėjant visuomenei. Valdžios abejingumas regionų poreikiams ateityje turėtų sukurti dar didesnius sveikatos priežiūros netolygumus.

Sieksime užkirsti kelią šioms negatyvioms tendencijoms sveikatos apsaugos sektoriuje veikdami trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) prieinama sveikatos priežiūros sistema; (2) išvengiamo mirtingumo mažinimas; (3) finansavimo ir medikų sąlygų gerinimas.

Prieinama sveikatos priežiūros sistema. Nemokama būtinoji pagalba turi būti prieinama visiems be išimties gyventojams. Sutelksime organizacinius ir finansinius instrumentus, kad šeimos gydytojo komanda taptų sveikatos apsaugos sistemos „ašis“, sprendžianti 80% sveikatos problemų. Skatinsime šeimos medicinos plėtrą regionuose, kuriuose blogas sveikatos paslaugų prieinamumas. Užtikrinsime stacionarinės pagalbos paslaugų prieinamumą: atstumas iki visas stacionarines paslaugas teikiančios asmens sveikatos priežiūros įstaigos (ASPĮ) turi būti įveikiamas per „auksinę valandą“. Taip pat būtina diegti spartesnę kokybiškai funkcionuojančią nacionalinę elektroninės sveikatos apsaugos sistemą remiantis aiškia e. sveikatos strategine programa.

Išvengiamo mirtingumo mažinimas. Turi būti parengta nacionalinė išvengiamo mirtingumo ir išvengiamų hospitalizavimų mažinimo programa. Ši programa turi apjungti plačią sveikatos informavimo kampaniją, bendruomenių įsitraukimą, visuomenės sveikatos biurų, pirminės asmens sveikatos priežiūros stiprinimą ir sąveiką su specializuota medicinos grandimi bei bendradarbiavimą tarp įvairių ūkio ir valdžios sektorių. Programoje turi būti užtikrintas konsoliduotas organizacinių ir finansinių resursų nukreipimas programos tikslams pasiekti.

Finansavimo ir medikų sąlygų gerinimas. Būtina prilyginti sveikatos apsaugos sistemos finansavimo srityje valstybės draudžiamo asmens lėšas vidutiniam dirbančiojo įmokos dydžiui. Valstybės deleguotos funkcijos ir būtinosios pagalbos paslaugos turi būti apmokamos tik iš valstybės biudžeto lėšų. Sveikatos apsaugos sistemos finansavimas turi pasiekti bent 8 % nuo BVP, o namų ūkių išlaidos pasiekti ES vidurkį.

Šalyje būtina įvesti vieningą medikų darbo apmokėjimo sistemą siekiant sumažinti darbdavių įtaką atlyginimo formavimui ir teikiant prioritetą kvalifikacijai bei atlikto darbo apimčiai. Nustatyti ambulatorines asmens sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių specialistų optimalų darbo krūvį, tenkantį vienam etatui. Bus sustiprinta įstaigų ir darbuotojų darbo laiko apskaitos kontrolė siekiant užkirsti kelią darbuotojų pervargimui ir perdegimo sindromui taip sumažinant medicininių klaidų tikimybę. Sveikatos apsaugos sistemą reguliuojančių teisės aktų išankstinis derinimas su šio sektoriaus darbuotojų profesinėmis organizacijomis turi tapti norma.

3. KULTŪRINGA, IŠSILAVINUSI IR KŪRYBIŠKA LAISVŲ ŽMONIŲ VISUOMENĖ

Teikdami prioritetą švietimui ir kultūrai, mes kuriame lygių galimybių Lietuvą. Siekiame išsilavinusios ir kūrybiškos visuomenės, kurioje kiekvienas yra įgalintas kurti savo paties ateitį. Dėsime visas pastangas, kad nė vienas Lietuvos vaikas nepatirtų jokio skurdo ir jam būtų prieinamas nemokamas kokybiškas ikimokyklinis ugdymas ir vidurinis išsilavinimas. Keldami aukštojo mokslo kokybę, mes taip pat sudarysime palankias sąlygas Lietuvoje stiprinti akademinę bendruomenę, plėsti kvalifikuotą darbo jėgą ir vystyti inovacijas.

Skirdami deramą dėmesį kultūrai ir menui, sudarysime sąlygas augti pilietinei visuomenei. Tankūs ir atviri žmonių bendradarbiavimo tinklai apsaugo nuo valdžios savivalės, neapykantos kurstymo ar bandymų sėti nepasitikėjimą.

Švietimo, mokslo ir kultūros politikos turi nemažai tarpusavio skirtumų, tačiau joms būdingos kelios tos pačios bėdos. Finansavimas nėra pakankamas. Lėšos panaudojamos ne visai veiksmingai ir skaidriai. Valdymo struktūros yra atitolusios nuo profesinių bendruomenių ir visuomenės. Jei norime pažangios Lietuvos, privalome pašalinti šias kliūtis.

Į visuomenę orientuota kultūros politika

Siekiame, kad kultūros vaisiai būtų pasiekiami kiekvienam šalies gyventojui, o pati kultūros politika būtų formuojama, įtraukiant visuomenę ir atsižvelgiant į visų kultūros sričių poreikius.

Kultūra yra žmogiškosios tikrovės ir veiklos visuma. Ji atskleidžia žmogaus galimybes ir paskatina jų raišką. Ji puoselėja kritinį mąstymą, išlaisvina visuomenės kūrybines galias, skatina empatiją, tarpusavio pasitikėjimą ir vienas kito palaikymą. Aukštu kultūros lygiu pasižyminti visuomenė yra tvari ir pajėgianti pati spręsti jai kylančias problemas.

Deja, per daugiau nei 28 Nepriklausomybės metus Lietuvos kultūros politika taip ir neįgavo krypties ir tebelieka stichiška. Iki šiol neatsakyti du esminiai kultūros politikos klausimai: pirma, koks turėtų būti kultūros vaidmuo valstybėje ir, antra, koks turėtų būti valstybės vaidmuo kultūroje?

Per Nepriklausomybės laikotarpį buvo žengti keli svarbūs žingsniai, demokratizuojant ir depolitizuojant kultūros įstaigų valdymą. Svarbiausioms biudžetinėms kultūros įstaigoms suteikta daugiau savarankiškumo. Lietuvos kultūros tarybos dėka kultūros

projektų finansavimas tapo profesionalesnis. Tačiau to toli gražu nepakanka, kad kultūros politika būtų iš tikrųjų atvira ir orientuota į visus šalies gyventojus.

Siekdami kryptingos kultūros politikos, vadovausimės trimis pagrindiniais principais: (1) visuomenės įtraukimas; (2) kultūros prieinamumas; ir (3) kultūros sričių lygiateisiškumas.

Visuomenės įtraukimas. Per artimiausius metus užtikrinsime, kad į kultūros įstaigų valdymą būtų kur kas labiau įtraukta visuomenė. Valstybinių kultūros įstaigų meno tarybose privalės atsirasti visuomenės atstovai. Taip pat įtvirtinsime reikalavimą įtraukti juos į regioninių kultūros tarybų sudėtį. Inicijuosime Lietuvos kultūros forumą, kuriame reguliariai bus išklausomi kultūros lauko pasiūlymai, rengiamos diskusijos svarbiausiais kultūros vystymo klausimais.

Siekiant pilietinės grėsmėms atsparios visuomenės būtina užtikrinti, kad Lietuvos žmonės būtų ne tik kultūros vartotojai, bet ir kuo daugiau jų įsitrauktų į kultūrinę veiklą, kūrybą ir saviraišką. Kartu su savivaldybėmis parengsime nacionalinę įsitraukimo į kultūrinę veiklą skatinimo programą, kurioje numatysime priemones kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimui, orų finansinį atlygį už darbą, bendruomenių stiprinimo veiklas.

Reformuosime žiniasklaidos rėmimo sistemą, padarydami ją nepriklausomą ir skaidrią. Įtvirtinsime tvarius žiniasklaidos finansinio nepriklausomumo nuo politikų, verslo ir užsienio įtakos mechanizmus. Sieksime, kad kultūros žiniasklaida gautų deramo lygio ir ilgalaikę paramą iš valstybės. Stiprinsime Lietuvos radijo ir televizijos (LRT) nepriklausomumą ir sieksime, kad jis dar labiau atitiktų *visuomeninio* transliuotojo statusą. LRT privalo būti atviresnis ir labiau atskaitingas visuomenei, o politikų įtaka jam turi būti dar mažesnė nei yra dabar.

Kultūros prieinamumas. Lietuvoje susiformavęs valstybinių kultūros įstaigų tinklas koncentruojasi sostinėje, nors joje gyvena tik šeštadalis Lietuvos gyventojų. Disproporcija matyti ir valstybės skiriamame finansavime – apie 60 % valstybinio kultūros biudžeto lieka sostinėje.

Regioniniams centrams ir savivaldybėms valstybės dėmesio stoką šioje srityje tenka kompensuoti savo lėšomis, o tai pažeidžia lygiateisiškumo ir subsidiarumo principus. Siekdami visuotinai prieinamos kultūros politikos, parengsime Lietuvos kultūros žemėlapį, kuris leis įvertinti jau plėtojamą kultūrą Lietuvoje ir pamatyti „baltąsias dėmes“. Dėsime visas pastangas, kad nebūtų tokių vietų, kur gyventojai iš esmės nedalyvauja jokiose kokybiškose kultūros veiklose.

Paveldo srityje privalome pagaliau suregistruoti turimas kultūros vertybes ir sutvarkyti Kultūros vertybių registrą. Be šio darbo negalima tikėtis jokios kryptingos ir rezultatyvios kultūros paveldo apsaugos. Taip pat būtina paveldo priežiūros reforma, siekiant išvengti nesusikalbėjimo ir funkcijų dubliavimo tarp savivaldybių ir valstybės.

Kultūros sričių lygiateisiškumas. Lietuva iki šiol neturi kultūros sričių plėtojimo koncepcijos. Vadovaujamasi „duodu garsiausiai reikalaujančiam“ principu. Būtina atlikti kultūros veiklų poreikio analizę, kuria remiantis būtų nustatyti kultūros sričių plėtojimo prioritetai.

Privalu išgryninti nacionalinių kultūros įstaigų statusą – atliksime nacionalinių kultūros įstaigų funkcijų analizę ir parengsime jų tinklo plėtros koncepciją. Remiantis kultūros sričių tolygumo principu, greta jau esamų nacionalinių kultūros įstaigų teatro, dailės, operos ir kt. srityse, būtina užtikrinti, kad ir kitos meno ir kultūros sritys (pvz., fotografija, architektūra, šokis) turėtų nacionalinę įstaigą, kuri užtikrintų tos kultūros srities gyvybingumą, tęstinumą, atliktų tos srities tyrimus, konsultuotų politikos formuotojus.

Socialiai teisingas švietimas

Kokybiškas ikimokyklinis ir mokyklinis ugdymas – kiekvieno Lietuvos vaiko teisė. Užtikrinsime, kad jiems būtų suteikiamos žinios ir įgūdžiai, reikalingi visapusiškai sėkmingam profesiniam gyvenimui, ir būtų sudarytos sąlygos į bendradarbiavimą linkusiam elgesiui formuotis.

Tenka pripažinti: nepaisant ligšiolinių vyriausybių deklaracijos apie mokyklos svarbą ir mokytojo profesijos prestižiškumą, ši sritis išlieka apleista ir prastai valdoma. Egzistuoja dideli skirtumai tarp šalies mokyklų ir jų auklėtinių pasiekimų. Valdžia daug metų skyrė didžiausią dėmesį mokyklų tinklo optimizavimui, tačiau ignoravo kitas esmines problemas.

Švietimas iki šiol nėra tinkamai finansuojamas, kad būtų pasiektas tarptautinių organizacijų rekomenduojamas 6 % nuo BVP lygis. Didėja regioniniai ugdymo kokybės ir pasiekimų netolygumai, o chaotiškai įgyvendinta etatinio apmokėjimo reforma sukėlė dar didesnį mokytojų ir visuomenės nepasitikėjimą švietimo politikos skaidrumu ir teisingumu.

Ikimokyklinis lavinimas, kuris ypač svarbus žmogaus vystymuisi, dar prastesnėje būklėje. Dėl nepakankamo finansavimo didžiuosiuose miestuose paplito privatūs darželiai. Tai lemia vaikų raidos priklausomybę nuo jų tėvų finansinės padėties, o ilguoju laikotarpiu – dar didesnę socialinę ir ekonominę atskirtį.

Į Lietuvos aukštąsias mokyklas įstoja vos ketvirtadalis 8 klasę lankiusių moksleivių, kilusių iš nepasiturinčių šeimų. Aukštesnio socio-ekonominio statuso šeimų vaikų, siekiančių aukštojo mokslo, yra dvigubai daugiau.

Lyginant su kitomis išsivysčiusiomis šalimis, Lietuvos mokinių pasiekimai taip pat yra nepakankami. Remiantis 2015 metų EBPO atlikto PISA tyrimo duomenimis, Lietuvoje vis dar didelės dalies 15 metų moksleivių (25,4 %) matematikos įgūdžiai yra prasti. Estijoje atitinkamu laikotarpiu tokių moksleivių dalis siekė tik 11,2 %, o ES vidurkis – 22,2 %.

Kovodami su šiomis problemomis, veiksime trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) užtikrinsime, kad kiekvienas vaikas Lietuvoje turėtų teisę į kokybišką ikimokyklinį ugdymą; (2) įtvirtinsime socialinį teisingumą mokyklose; (3) atnaujinsime ugdymo programas, skirdami deramą dėmesį moksleivių skaitmeniniams ir socialiniams įgūdžiams gerinti.

Visuotinis ikimokyklinis ugdymas. Švietimo sistemos privatizavimas yra viena iš didžiausių kliūčių darniai visuomenei vystytis. Juo sudaroma milžiniška vaikų galimybių nelygybė. Nuo pat mažens (darželių) vaikai yra suskirstomi į tuos, kurie gaus geriausią išsilavinimą, nes jų tėvai turtingi, ir tuos, kurie tam neturės jokių galimybių dėl savo tėvų neturto. Tas suskirstymas tęsiasi ir mokykloje, ir universitete ar kolegijoje. Daugelis neturtingų tėvų vaikų neturi galimybių išvystyti savo gabumų ir turi tenkintis žemesnio lygio išsilavinimu.

Vienintelis kelias suteikti vaikams vienodas galimybes – valstybinė universali (vienoda visiems) nemokama švietimo sistema. Tam būtina panaikinti privačių ugdymo įstaigų privilegijas. Tą galima padaryti dviem būdais: arba visiškai panaikinti jų valstybinį finansavimą, arba finansuoti jas vienodai su valstybinėmis (savivaldybių) ugdymo įstaigomis, tačiau uždrausti mokestį už mokslą ir taikyti tokius pačius kokybės reikalavimus, kaip ir valstybinėms.

Socialinis teisingumas mokyklose. Tam, kad būtų iš tikrųjų pasiektas mokytojo profesijos prestižiškumas, turi būti reformuota mokytojų parengimo sistema ir užtikrintas ryškus mokytojų atlyginimų didinimas, skiriant tam ne mažiau lėšų nuo BVP nei vidutiniškai skiria kitos ES valstybės narės. Reorganizuodami mokyklų tinklą, turime užtikrinti paslaugų visuotinį prieinamumą, nepriklausomai nuo geografinės vietovės.

Siekdami socialiai teisingos švietimo politikos, taip pat skatinsime ir remsime socialiai nuskriaustus vaikus, kad nei vienas nepatirtų skurdo, vengsime mokinių ankstyvos atrankos ir orientuosimės į nepalankias sąlygas turinčių arba kitokioje kalbinėje aplinkoje augančių moksleivių rezultatų gerinimą.

Ugdymo programų atnaujinimas. Plačiosios visuomenės skaitmeniniai įgūdžiai nėra geri: tik 55 % 16-74 m. Lietuvos gyventojų turi bazinius arba geresnius nei baziniai skaitmeninius įgūdžius, maždaug penktadalis gyventojų niekada nesinaudojo internetu (2017 m. – 19 %) ir, nors Lietuvoje palyginti didelė absolventų dalis baigia gamtos mokslų, technologijų, inžinerijos ir matematikos studijas, 2017 m. informacinių ir ryšių technologijų (IRT) specialistai sudarė mažesnę visų dirbančiųjų dalį, t. y. 2,7 %, kai ES vidurkis yra 3,7 %. Mokymo programos taip pat nepakankamai orientuotos į socialinių įgūdžių vystymą. Turime omenyje ne tik opią patyčių mokyklose problemą, bet ir prastą svarbiausių socialinių mokslų žinių perteikimą.

Remdamiesi Šiaurės šalių patirtimi, atnaujinsime ugdymo programas, siekiant sustiprinti moksleivių socialines kompetencijas ir skaitmeninius įgūdžius, kaip ypač svarbius, atliepiant šiuolaikinius globalios ekonomikos ir rizikos visuomenės iššūkius.

Kokybiškas ir inovatyvus aukštasis mokslas

Tarptautinius standartus atitinkantys moksliniai tyrimai ir kokybiškos studijos yra būtina sąlyga bendrai visuomenės ir ekonomikos sėkmei.

Deja, iki šiol Lietuvoje aukštajam mokslui buvo teikiama nepakankamai dėmesio. Stipriai atsiliekame nuo kitų ES valstybių narių pagal šiai sričiai skiriamas lėšas. Valstybės išlaidos, paskaičiavus vienam gyventojui, aukštajam mokslui yra 44 %, o mokslinių tyrimų ir eksperimentinei plėtrai (MTEP) 81 % mažesnės nei ES vidurkis. Be to, MTEP finansavimas Lietuvoje pernelyg priklausomas nuo ES struktūrinės paramos.

Keletą metų taip pat nebuvo indeksuoti studijų krepšeliai, nuo kurių priklauso dėstytojų atlyginimai. Studijų krepšelio dydžio nustatymo sistema stokoja skaidrumo. Dėl neaiškių kriterijų panašių studijų krypčių krepšelio dydis gali skirtis pusantro karto.

Nepakankamas finansavimas lemia menkus dėstytojų ir tyrėjų atlyginimus. Lietuvoje jie yra 3-4 kartus mažesni nei ES vidurkis. Akademinio personalo atlyginimai nėra konkurencingi nei tarptautiniu, nei nacionaliniu lygmeniu. Dėl mažo finansavimo jau ne vienerius metus Lietuvoje mažėja tyrėjų ir doktorantų skaičius.

Investicijos į žmogų ir jo gebėjimus yra būtinos, norint padidinti produktyvumą ir ekonomikos augimą. Tačiau dėl per mažo finansavimo (ypač atlyginimų) ir dėl neefektyvaus lėšų panaudojimo situacija yra kritiška. Lietuvos aukštosios mokyklos vos patenka į 500 geriausių pasaulio universitetų gretas. Pagal Lietuvos mokslininkų straipsnių publikavimą dažnai cituojamuose moksliniuose žurnaluose esame priešpaskutiniai ES. Pagal tarptautinių ko-publikacijų skaičių esame treti nuo galo ES.

Spręsdami šias problemas, veiksime trimis kryptimis: (1) kelsime dėstytojų ir tyrėjų atlyginimus; (2) reformuosime studijų finansavimą; (3) stiprinsime akademinę savivaldą.

Konkurencingi atlyginimai. Kurdami palankią aplinką mokslinei ir eksperimentinei plėtrai, dėsime pastangas, kad aukštojo mokslo finansavimas siektų bent ES vidurkį. Tai padės įveikti protų nutekėjimo problemą, užtikrins kokybišką jaunų mokslininkų rengimą ir leis pritraukti kvalifikuotus mokslininkus iš užsienio. Mokslininkų ir dėstytojų atlyginimai turi būti konkurencingi šalies darbo rinkoje.

Skirstant finansavimą MTEP, svarbu vadovautis principu, kad visos mokslo sritys yra savaip vertingos, kuriant visuomenės gerovę. Santykis tarp mokslo sričių ir krypčių turi būti pirmiausia grįstas ne konkurencija, o bendradarbiavimu, siekiant vystyti inovatyvius, tarpdisciplininius tyrimus, užtikrinančius mokslo pažangą ir atliepiančius visuomenės ir ūkio poreikius.

Studijų finansavimo sistemos reforma. 2009 m. įgyvendinta mokslo ir studijų finansavimo reforma, įvedusi studijų „krepšelius“, nepasiteisino. Atsakingų institucijų skelbiami duomenys atskleidžia studentų, priimamų tiek į valstybės finansuojamas vietas, tiek besirenkančių studijuoti už savo pinigus, skaičių disproporcijas tarp įvairių studijų krypčių. Šios atsiradusios „žirklės“ nėra pagrįstos studijų kokybe, visuomenės raidos ar darbo rinkos poreikiais. Nekontroliuojama vienų studijų programų plėtra kitų programų sąskaita neprisidėjo prie aukštojo mokslo kokybės gerinimo, bet atvirkščiai – jai pakenkė.

Finansavimo sistema neturėtų naikinti mokslo krypčių įvairovės. Pagal aukštojo mokslo studijų programas ne tik ruošiami aukštos kvalifikacijos specialistai darbo rinkai, bet ir užtikrinamas mokslo krypčių atsinaujinimas. Tikėtis pažangos bet kurioje mokslo kryptyje galima tik turint visų trijų studijų pakopų, t. y. bakalauro, magistro ir doktorantūros, studentus. Todėl svarbu įdiegti mechanizmus, kurie skatintų stojančiuosius rinktis ne tik madingas, bet ir visuomenės ir ekonomikos poreikius atitinkančias studijų programas.

Akademinės savivaldos stiprinimas. Šiuo metu mokslo ir studijų institucijos vertinamos, pirmiausia, pagal jų ekonominius rodiklius, pagal tai, kaip atliepia verslo ir darbo rinkos poreikius. Taip neturėtų būti. Aukštasis mokslas nėra tik ekonomikos priedėlis, vertingas ir reikalaujantis investicijų tiek, kiek sukuria pridėtinės vertės verslui. Universitetai, mokslo institutai, pirmiausia, yra socialiniai ir kultūriniai dariniai, kurių misija yra mokslo pažanga, piliečių ugdymas, kūrybingos ir išsimokslinusios visuomenės formavimas.

Todėl skatinsime, o ne ribosime mokslininkų bendruomenės savivaldą. Pasisakome už tai, kad mokslo ir studijų institucijų vadovai būtų renkami pačių mokslininkų

bendruomenių, o ne skiriami išorės ir verslo atstovų. Be to, sieksime, kad aukštąjį mokslą administruojančios įstaigos ne baustų ir skirtų sankcijas, o prisidėtų prie mokslinių tyrimų ir studijų kokybės gerinimo.

4. PASITIKĖJIMO TILTAI – NEŠALIŠKAS VALDYMAS IR SKIRČIŲ ĮVEIKIMAS

Mes siekiame sukurti tokią valstybę, kuri tiestų pasitikėjimo tiltus tarp įvairių jos teritorijoje gyvenančių socialinių ir kultūrinių grupių ir būtų teisinga visiems savo piliečiams.

Gyventojų pasitikėjimas vienas kitu – būtina sąlyga mūsų šaliai žengti į priekį. Tik tada jie bus linkę bendradarbiauti vardan savo pačių ir Lietuvos gerovės. Tik tokiu atveju mes galime tikėtis stiprios šalies ekonomikos, socialinės santarvės ir valstybės, pajėgios atlaikyti bet kokius išorės iššūkius.

Pagal 2017 m. atlikto Europos socialinio tyrimo (EST) duomenis, Lietuvoje tik apie trečdalis (32,6%) piliečių laikėsi nuomonės, kad dauguma žmonių galima pasitikėti. Vertinant visos Europos mastu, tai vidutiniškas rezultatas. Pagal anksčiau atliktus panašaus masto tyrimus, galime matyti, kad situacija mažai pasikeitė nuo 1990 m.

Tokia situacija nėra patenkinama, jei siekiame eiti Skandinavijos valstybių keliu. Pastarosiose, to paties tyrimo duomenimis, žmonių, pasitikinčių vienas kitu, yra tarp 54,5% (Švedijoje) iki 67,4% (Suomijoje). Tai geriausi rodikliai visoje Europoje. Tokias visuomenes galime laikyti turinčiomis aukštą socialinio kapitalo lygį arba tiesiog – *pasitikėjimo visuomenėmis*.

Kaip tik tokia linkme vystosi Estija. Nepriklausomybės pradžioje joje, kaip ir Lietuvoje, būta apie trečdalį kitais pasitikinčių gyventojų, 2011 m. EST apklausoje fiksuojamas pakilimas iki 40,4 %. Toks žmonių tarpusavio pasitikėjimo lygis išliko ir iki šių dienų (39,7 %, 2017 m.). Tai vienas geresnių rezultatų visoje Europoje, kas savo ruožtu taip pat paaiškina, kodėl estams geriau sekasi surinkti mokesčius, išlaikyti politinį stabilumą ir sudaryti palankesnes sąlygas ekonominėms inovacijoms.

Šiuolaikinės visuomenės susiduria su gerokai didesniais iššūkiais išlaikyti žmonių tarpusavio pasitikėjimą, jei lygintume su ankstesniaisiais laikais, kai tarpasmeninis bendravimas buvo apribotas palyginti siauru žmonių ratu. Tačiau ir tokiomis sąlygomis galima siekti tokios visuomenės, kurios nariai būtų solidarūs vienas kitam ir bendromis jėgomis veikdami sukurtų sąlygas savo ir kitų gerovei. Tam reikia dviejų dalykų.

Pirma, užtikrinti, kad valstybės institucijos veiktų nešališkai kiekvieno šalies piliečio atžvilgiu. Ypač svarbu, kad nepriekaištingai veiktų *nepolitinės* valdymo institucijos – teismai, policija, savivaldybių administracijos, kitos viešojo sektoriaus įstaigos. Šios tvarką valstybėje įtvirtinančios organizacijos yra ypatingai svarbios, kad kiekvienas žmogus galėtų pasikliauti, jog tarpasmeninių susitarimų bus laikomasi, o juos pažeidęs asmuo – tinkamai atsakytų. Lygiai taip pat svarbu, kad pačios institucijos gerbtų

kiekvieno žmogaus orumą bei pamatines pilietines ir politines laisves. Galiausiai esame įsitikinę, kad būtina ieškoti kelių, kurie atvertų žmonėms dar daugiau galimybių patiems įsitraukti į vietos lygmens ir visos šalies viešąjį gyvenimą, ir dalyvauti priimant esminius jo ateitį liečiančius sprendimus.

Antra, būtina įveikti pagrindines šalyje vyraujančias socialines skirtis, dalinančias visuomenę į tam tikras grupes. Šios skirtys, jei tinkamai jomis nesirūpinama, turi potencialo skaldyti šalį ir kelti įvairias įtampas. Viena esminių tokių skirčių – pajamų ir turto nelygybė. Šiai perskyrai švelninti ankstesnėse vizijos dalyse pristatėme atitinkamas ekonominės demokratijos ir gerovės valstybės priemones. Šalia šios skirties turime atsižvelgti į dar dvi šiuolaikinėje visuomenėje svarbias takoskyras.

Viena jų nurodo į skirtingą lytiškumą. Pirmiausia čia turimas atotrūkis tarp skirtingo vyrų ir moterų socialinio statuso – tenkančių visuomeninių pareigų, politinės galios, karjeros perspektyvų, ekonominės padėties ir sveikatos. Taip pat negalime pamiršti seksualinių mažumų, kurių atstovai, įvairiais skaičiavimais, sudaro nuo 5 iki 10 procentų visuomenės.

Kita esminė takoskyra paremta istoriškai susiklosčiusiu šalies daugiatautiškumu. Apie 16 % šalies gyventojų priklauso įvairioms tautinėms mažumoms, tarp kurių skaitlingiausi yra Lietuvos lenkai. Po jų eina rusai, baltarusiai, taip pat žydai, ukrainiečiai ir daugybė kitų tautybių. Jų indėlis į Lietuvos valstybę ir jos kultūrą yra neįkainojamas, todėl esame pasiryžę dėti visas pastangas, kad jie jaustųsi ne atstumtais ir svetimais, o priešingai – visateisiais viešojo gyvenimo dalyviais ir valstybės kūrėjais.

Kairioji socialdemokratinė mažumų politika aiškiai skiriasi nuo kitų partijų pozicijos. Liberalai gina mažumų teises, kadangi jos suvokiamos kaip žmogaus teisių plėtinys. Jie vadovaujasi principu, kad žmogaus teisių turėtojas yra autonomiškas individas. Niekas neturi teisės pažeisti šios autonomijos ir riboti individo teisių. Liberalai dažnai pasisako „už tai, kad žmonės galėtų būti kuo nori“. Tačiau toks jų rūpestis dažnai tiesiog maskuoja indiferentišką, „mums vis vien“ pobūdžio laikyseną pačių mažumoms priklausančių žmonių atžvilgiu. Kitaip nei liberaliajai, konservatyviajai mažumų politikai rūpi ne tiek teisės, kiek konkrečios jų problemos, tačiau ne tos, kurias kelia pačios mažumos, o tos, kurias kelia patys konservatoriai. Toks rūpestis primena paternalistinę „geriau žinančiojo“ poziciją, veikiausiai kylančią iš nepakankamo noro klausytis ir šnekėtis su šiomis bendruomenėmis.

Tiek liberalai, tiek konservatoriai mano, kad mažumų problemas geriausiai gali išspręsti rinka. Kalbama apie ekonomiką ir manoma, kad, išsprendus su ja susijusias problemas, kažkaip savaime išsispręs ir tapatybės ar kultūrinio pobūdžio problemos. Tokios politikos šalininkų teigimu, geresnė socio-ekonominė mažumoms priklausančių

asmenų padėtis paskatintų jų integraciją. Tačiau integracija čia reiškia ne integraciją į pilietinę šalies visuomenę ir jos viešąjį gyvenimą, o tik į rinkos visuomenę.

Mūsų, Lietuvos socialdemokratų, skirčių įveikimo ir mažumų integravimo politika nebus nei abejinga, nei globėjiška, nei persigandusi, nei problemų sprendimą patikinti rinkos jėgoms. Norime spręsti ne politikų susigalvotas, o aktualias, socialiai pažeidžiamiems ir diskriminuojamiems šalies gyventojams rūpimas problemas. Jų sprendimo būdai turėtų būti ne ekonominiai, o politiniai. Socialdemokratija yra neatsiejama nuo laisvės idėjos. Tačiau tai nėra liberalų mėgstama „laisvės nuo“ idėja. Socialdemokratija yra apie „laisvę kam“, kurioje individai savanoriškai įsipareigoja tam, kad drauge siektų geresnio gyvenimo sau ir kitiems.

Procedūrinis teisingumas ir demokratijos gilinimas

Valstybė yra stipri tol, kol ji yra teisinga. Jeigu ji yra teisinga tik daliai savo piliečių, tai ji nėra nei stipri, nei, tikrąja to žodžio prasme, valstybė. Todėl mūsų principinis tikslas – užtikrinti visiems piliečiams vienodas galimybes naudotis savo teisėmis ir įsitraukti į šalies valdymą.

Atsižvelgiant į viso pasaulio tendencijas, Lietuvos, kaip sąlyginai jaunos demokratijos, pasiekimai yra gana žymūs ir teikiantys vilties. Įvairių tarptautinių agentūrų vertinimais, Lietuva patenka tarp tų trečiosios demokratizacijos bangos (prasidėjusios nuo 1980-ųjų) šalių, kurių demokratijos ir valdymo kokybės rodikliai yra vieni aukščiausių.

Tačiau nusiraminti nederėtų. Įvykiai kai kuriose kitose Vidurio Rytų Europos šalyse, taip pat procesai Vakaruose, Lotynų Amerikoje ir kitur liudija, kad demokratija yra trapi politinė tvarka. Be to, net ir pasiekus tam tikrą demokratijos lygį, toli gražu dar nereiškia, kad visi piliečiai iš tikrųjų turi vienodas teises ir galimybes dalyvauti viešajame gyvenime bei aktyviai naudojasi šiais svertais.

Turime konstatuoti, kad valdymas Lietuvoje dar nėra pakankamai skaidrus. Pagal įvairius valdymo kokybės rodiklius, nuo Lietuvos įstojimo į ES, šiek tiek pasiyrėme į priekį, tačiau esminio proveržio nebuvo. Pavyzdžiui, pagal 2017 m. korupcijos suvokimo indeksą, Lietuva užima 38-tą vietą iš 180, kai tuo tarpu Estijai skirta gerokai aukštesnė – 21-ma vieta.

Panašiai galime vertinti esamą padėtį pagal tai, kiek žmonės pasikliauja teisinės sistemos sąžiningumu ir tai užtikrinti privalančiomis institucijomis. Pavyzdžiui, nors šalies gyventojų pasitikėjimas teismais pastaruoju metu pakilo į rekordines aukštumas ir pagaliau jais pasitikima labiau nei nepasitikima, teismų apsauga nuo politikų ir verslo

struktūrų spaudimo dar turi būti stiprinama. Tik apie pusę gyventojų ir verslo atstovų apklausų dalyvių yra įsitikinę, kad teismai Lietuvoje – nepriklausomi.

Lietuva taip pat pasižymi didžiausiu santykiniu kalinių skaičiumi, tenkančiu 100 tūkst. gyventojų (244,1 asmenys, 2016 m.), tarp ES valstybių narių, maždaug dukart viršijančiu Europos vidurkį. Kalėjimų sąlygos taip pat daugeliu atvejų nėra patenkinamos – ypač ten, kur šalyje galiojančią teisę keičia kalėjimų subkultūros ir kastų sistemų „normos“. Lygiai taip pat ne visada gerbiamos sulaikytųjų teisės. Neigiamai vertintini atvejai, kai prokurorai, grasindami areštu, mėgina išgauti jiems reikalingus parodymus.

Lietuvoje taip pat turėtų būti gerokai daugiau dėmesio skiriama strateginiam šalies valdymui ir jo tradicijoms puoselėti. Dėl nuolatinės vyriausybių kaitos ir nepriežiūros, Lietuvoje visiškai neišvystyta tarpinstitucinio koordinavimo kultūra. Nesant aiškaus Vyriausybės plano ir bendro veikimo, didelė dalis reformų įgyvendinama be aiškaus ir metodiškai nuoseklaus poveikio įvertinimo.

Tokios analizės ir jų pagrindu priimami sprendimai taip pat retai išsamiai pristatomi visuomenei, nekalbant jau apie plačių konsultacijų su jos atstovais organizavimą. Lietuvoje apskritai deramai neišnaudojamos nei elektroninio valdymo priemonės, kurios leistų šalies gyventojams tiesiogiai įsitraukti ir stebėti jiems aktualių klausimų sprendimą, nei demokratijos gilinimo galimybės.

Atsižvelgiant į tai, kad tik trečdalis šalies piliečių jaučiasi, kad jų balsas ką nors reiškia, o dalyvavimas rinkimuose vienas žemiausių tarp visų ES valstybių narių, mes turime ieškoti veiksmingų ir inovatyvių būdų, kaip centriniu ir vietos savivaldos lygmeniu įtraukti šalies gyventojus, išgirsti jų lūkesčius ir pageidavimus ir tuo remiantis priimti reikiamus sprendimus.

Taigi, siekdami aiškaus, skaidraus ir įtraukiančio valdymo, veiksime trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) sukursime detalų piliečių pasitikėjimo institucijomis žemėlapį; (2) konsoliduosime strateginio valdymo pajėgumus; (3) diegsime gilesnės demokratijos inovacijas.

Piliečių pasitikėjimas tvarkos institucijomis. Šiuo metu atliekami tik bendri visos šalies lygmeniu sociologiniai tyrimai apie pasitikėjimą teismais, policija ir kitomis svarbiomis tvarką palaikančiomis ir paslaugas teikiančiomis institucijomis. Tuo tarpu tyrimai rodo, kad piliečių pasitikėjimas tokiomis įstaigomis nemaža dalimi priklauso nuo to, kaip jos funkcionuoja ir, ar sąžiningai traktuoja visus gyventojus vienodai. Todėl visai tikėtina, kad tokio institucinio pasitikėjimo lygis gali reikšmingai svyruoti tarp skirtingų šalies savivaldybių ir seniūnijų.

Todėl skirsime reikiamus išteklius kur kas labiau išplėtotų sociologinių tyrimų infrastruktūrai sukurti, kad galėtume operatyviau reaguoti į valdymo kokybės spragas tam tikrose šalies vietovėse. Šias socialinės kartografijos priemones derinsime kartu su kitais instrumentais, būtinais užtikrinti teismų ir kitų nepolitinių tvarkos institucijų sąžiningumą ir profesionalumą. Tarp šių priemonių, mes turime rūpintis institucijų, palaikančių tvarką ir teisingumą šalyje, deramu finansavimu. Policininkai, ugniagesiai ir visi kiti pareigūnai, nuo kurių priklauso mūsų visų vidaus saugumas ir tvarka, privalo gauti deramą atlygį už savo darbą – tiek, kiek mokama vidutiniškai kitose panašaus ekonominio išsivystymo ES valstybėse narėse.

Strateginio valdymo pajėgumai. Remdamiesi EBPO ir kitų tarptautinių organizacijų gerojo valdymo praktikomis, įtvirtinsime, kad bet kokiai struktūrinei reformai įgyvendinti būtina atlikti išsamią ir kvalifikuotą kaštų ir naudos analizę. Tokių poveikio tyrimų pagrindu skirti ypatingą dėmesį visuomenės informavimui ir konsultavimuisi dėl svarstomų priimti sprendimų. Stiprinant tarpinstitucinį koordinavimą, paversti Vyriausybės kanceliariją realia, strateginius sprendimus įvertinančia ir paruošiančia institucija. Taip pat gerokai labiau išplėtosime e-valdymo dimensiją siekiant didesnio valdymo skaidrumo ir platesnio šalies gyventojų įtraukimo.

Demokratijos gilinimo inovacijos. Plėsime demokratijos pritaikymo galimybes vietos savivaldos lygmeniu. Lietuvos savivaldybės yra vienos didžiausių ES. Kita vertus, stokojama finansinio savarankiškumo. Tai padeda efektyviau administruoti, tačiau nevisiškai atitinka šiuolaikinių gyvenimo bendruomenėje sąlygų ir dalyvaujamosios demokratijos principų.

Todėl atidžiai įvertinsime tiesioginių seniūnų ir seniūnijų tarybų rinkimų galimybes bei stiprinsime seniūnijų finansinį savarankiškumą. Plačiau taikysime vietos referendumų, gyventojų susirinkimų ir dalyvaujamojo biudžeto praktikas. Taip pat apsvarstysime kitas vietos savivaldos savarankiškumo didinimo priemones, pavyzdžiui, disponavimą žeme, municipalinių tikslinių mokesčių rūšių išplėtimą. Taip pat stiprinsime regioninį bendradarbiavimą tarp savivaldybių, ypač sprendžiant viešosios infrastruktūros vystymo klausimus.

Šalies centriniu lygmeniu išbandysime tam tikras svarstomosios ir dalyvaujamosios demokratijos priemones organizuodami strateginius pasitarimus su piliečiais, atrinktais taip, kad reprezentuotų visą šalies populiaciją ar tam tikrą jos dalį. Šiuo tikslu išnaudosime elektroninio valdymo teikiamas galimybes. Taip pat inicijuosime partijų finansavimo pertvarką siekdami sustiprinti jų paskatas stiprinti savo analitinius pajėgumus ir aktyvią narystę.

Lyčių politika: lygios galimybės ir integracija

Siekiame reikšmingai sumažinti lyčių atotrūkį – vieną iš esminių socialinės skirties formų. Kuo mažesnis yra atotrūkis tarp lyčių visose gyvenimo sferose, tuo labiau teisingos, novatoriškos, saugios, atviros, laimingos ir klestinčios yra visuomenės. Jose gimsta daugiau vaikų, lengviau įveikiamos ekonominės krizės ir pastebimas stiprus teigiamas poveikis BVP vienam gyventojui augimas.

Pagal visuminį lyčių lygybės indeksą, šiuo metu Lietuva yra tik 19 vietoje iš 28 ES valstybių narių (56.8 %). ES vidurkis – 66,2 %. Situacija pablogėjusi lyginant su 2005 m. Tuomet buvome 16 vietoje.

Ekonominis moterų ir vyrų aktyvumas Lietuvoje skiriasi nedaug (2016 m. jis sudarė atitinkamai 73,9 % ir 77,1 %), tačiau darbo rinkai būdinga stipri segregacija lyčių požiūriu. Ji trukdo pasitelkti talentus bei brangiai kainuoja moterims ir vyrams, darbdaviams ir visuomenei. Lyčių pusiausvyra egzistuoja tik tarp nekvalifikuotų darbininkų (54,5 % vyrų; 45,5 % moterų). Visose kitose kategorijose šios pusiausvyros trūksta: pvz., moterys sudaro 69,1 % visų specialistų, bet tik 38,2 % užimančių vadovaujančias pareigas.

Moterys Lietuvoje sudaro 61,1 % visų bakalauro, 65,9 % magistro ir 57,3 % daktaro mokslo ar meno licenciato laipsnį turinčių asmenų. Tačiau šios išsilavinimo tendencijos nekoreliuoja su profesinio augimo galimybėmis ir finansine grąža. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio atotrūkis Lietuvoje auga ir 2016 m. sudarė 13,4 % (arba 131,2 eurų vidutinio mėnesinio *brutto* darbo užmokesčio). Moterys dažniau patiria skurdą dėl lyčių nelygybės darbo rinkoje, mažesnio ekonominio aktyvumo ar darbo nepilną darbo dieną dėl vaikų ar kitų globos reikalaujančių asmenų priežiūros, kitų buitinių pareigų.

Moterys Lietuvoje beveik dvigubai dažniau (16,7 %) nei vyrai (9,7 %) nurodo šeimines aplinkybes kaip pagrindinę darbo ne visą darbo dieną priežastį, o vyrai – mokslą ir kvalifikacijos kėlimą (atitinkamai 14 % ir 8 %).

Perteklinis vyrų atstovavimas sprendimų priėmimo pozicijose politikos, ekonomikos ir socialinėje srityse taip pat pažeidžia lygių galimybių ir nešališko valdymo principus. Vyrai sudaro 79 % ministrų, 76,2 % Seimo ir 75,4 % savivaldybių tarybos narių, 85,2 % didžiųjų bendrovių valdybos, stebėtojų tarybos ar direktorių valdybos narių, 80 % centrinio banko valdybos narių. Lietuvoje numatyta teisinė prievolė integruoti lyčių aspektą, tačiau prievolės įvertinti jos vykdymo, taip pat ir sudarant biudžetą, poveikį lytims nėra.

Vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė yra 10,5 metų mažesnė nei moterų (atitinkamai 69,5 ir 80 metų), ir tai vienas didžiausių atotrūkių visoje ES (vidurkis – 5,4 metų). Tikėtino sveiko gyvenimo atotrūkis sudaro 4,7 metų (ES vidurkis – vos 0,7 metų). Lyčių stereotipais grįsta socializacija turi ilgalaikes neigiamas sveikatos pasekmes. Vienais atvejais jos labiau paliečia moteris, kitais – vyrus. Nuo išorinių mirties priežasčių miršta tris kartus daugiau vyrų nei moterų ir beveik tris kartus daugiau jų suserga aktyviąja tuberkuliozės forma. „Vyriškomis“ mirties priežastimis, kurias sukelia žmogus, tampa tabako ir alkoholio vartojimas, transporto įvykiai, smurtas.

Moterys sudaro aštuonis iš dešimties asmenų, patiriančių smurtą artimoje aplinkoje. Jos dvylika kartų dažniau nei vyrai nukenčia nuo seksualinės prievartos ir susiduria su didele rizika patirti seksualinį priekabiavimą, ypač jaunesniame amžiuje. Apskaičiuota, kad smurto prieš moteris nuostoliai Lietuvoje gali sudaryti mažiausiai 600 mln. eurų per metus.

Iniciatyvos dėl moterų reprodukcinių teisių, t. y. apsisprendimo nutraukti nepageidaujamą nėštumą ribojimai, sietinos su siekiu įteisinti institucinį smurtą. Abortus siekiama uždrausti nepaisant fakto, kad Lietuvoje per pastarąjį dešimtmetį jų kiekis sumažėjo daugiau nei du kartus (atitinkamai nuo 9972 iki 4502 atvejų), o draudimai paskatintų taip vadinamą abortų turizmą ir sukeltų nelegalių, moterų sveikatai ir gyvybei pavojų keliančių abortų pavojų.

Atskira, su visuomenėje gajais lytiškumo stereotipais susijusi problema – homoseksualių, biseksualių ir transeksualių (LGBT) asmenų (sudarančių 5–10 % šalies gyventojų) sociokultūrinė ir institucinė diskriminacija. Lietuva yra viena iš šešių ES valstybių narių, iki šiol nepripažįstanti homoseksualių porų teisės į partnerystę. Tyrimų duomenimis, daugiau nei pusė LGBT asmenų kasmet susiduria su neapykantos nusikaltimais. Nepalankią atmosferą LGBT asmenų atžvilgiu ypač kaitina kraštutinei dešinei ir populistinėms jėgoms atstovaujantys politikai. Taip pat, prisidengiant nepilnamečių vaikų apsauga, įstatymiškai ribojama informacija apie LGBT asmenis. Be to, nors Civiliniame kodekse yra įteisinta galimybė keisti lytį, Lietuva iki šiol nepriėmusi reikalingų poįstatyminių teisės aktų, įgalinančių teisinį lyties pripažinimą ir lyties keitimo operacijas.

Lietuvos socialdemokratai pasisako už vienodą išteklių, teisių ir atsakomybių paskirstymą tarp lyčių bei LGBT asmenų įtraukimą į šalies viešąjį gyvenimą ir diskriminacijos panaikinimą. Mes suvokiame, kad iki šiol Lietuvoje vykdyta tariamai neutrali, o iš tiesų, lyčių požiūriu, akla politika, trukdo faktiškai užtikrinti lygias galimybes visiems, nešališką valdymą, silpnina socialinius ryšius ir atsakingą vystymąsi.

Todėl siekiame kurti visuomenę, kurioje lyčių skirtumai pripažįstami, tačiau netampa asmens ekonominių, socialinių ir kultūrinių galimybių ribojimo ar menkinimo priežastimi. Įgyvendinsime priemones, kurios (1) sumažintų lyčių atotrūkį; (2) užkardytų prievartą lyties pagrindu bei (3) stabdytų LGBT asmenų diskriminaciją.

Lyčių atotrūkio sumažinimas. Stiprinsime lyčių lygybę skatinančią įstatymų bazę. Kursime lyčių stereotipų neatgaminančią švietimo ir mokslo sistemą. Įtvirtinsime lyčių lygybės požiūriu draugišką valstybės biudžeto formavimą: skatinsime lygiavertį finansavimą meno, mokslo, sporto ir kitose viešojo gyvenimo srityse. Įtvirtinsime įstatymais moterų reprodukcines teises. Įteisinsime neperleidžiamas dalį vaiko priežiūros atostogų abiem tėvams ir taikysime aktyvias, darbo rinkos poreikiais, o ne lyčių stereotipais grįstas, grąžinimo į darbo rinką priemones.

Prievartos lyties pagrindu užkardymas. Stiprinsime teisinius mechanizmus sprendžiant smurto artimoje aplinkoje ir smurto lyties pagrindu problemas, taip pat sieksime ratifikuoti Stambulo konvenciją. Vykdysime visų smurto lyties pagrindu formų, įskaitant kibernetines jos apraiškas, prevenciją. Plėtosime infrastruktūrą, skirtą padėti prievartą patyrusiems asmenims. Taip pat koreguosime Baudžiamajame kodekse iki šiol vartojamą iššaginimo apibrėžtį, kad neliktų neišaiškintų lytinės prievartos nusikaltimų.

LGBT asmenų diskriminacijos stabdymas. Priimsime partnerystės įstatymą, leidžiantį vienalytėms poroms įteisinti savo šeimyninius santykius. Skirsime deramą dėmesį kovai su neapykantos nusikaltimais, nukreiptais prieš LGBT asmenis, taip pat kitomis socialinės ir institucinės diskriminacijos šių asmenų atžvilgiu formomis. Vykdysime šalies europinius įsipareigojimus ir teisiškai reglamentuosime dar 2001 m. Civiliniame kodekse numatytą galimybę transseksualiems asmenims pakeisti savo lytį ir teisinį lyties pripažinimą.

Tautinės mažumos: dėmesys ir įtraukimas

Siekiame kurti Lietuvos valstybę, kuri apimtų ir reprezentuotų ne tik tautinę daugumą, bet ir šiandien nepakankamai į valstybės gyvenimą įtraukiamas tautines mažumas. Tautinėms mažumoms bus sudarytos sąlygos būti matomoms ir girdimoms, joms aktuali politika bus formuojama glaudžiai bendraujant su jų bendruomenėmis.

Dar 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės“ LR Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad „Lietuvių pilietinei tautai priklauso visi jos piliečiai – nesvarbu, ar jie priklauso titulinei nacijai (yra lietuviai), ar tautinėms mažumoms“, jog „visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kad ir kokia būtų jų etninė kilmė,

pagal Konstituciją yra lygūs“ ir kad „pilietinė tauta, turi teisę kurti Lietuvos valstybę.“ Deja, šis Konstitucinio Teismo išaiškinimas sunkiai virsta realybe. Tad išsikeldami tikslą kurti visus šalies gyventojus įtraukiančią Lietuvos valstybę, siekiame įgyvendinti tai, ką yra jau įtvirtinusi aukščiausioji šalies teisminė valdžia.

2011 m. įvykusio visuotinio gyventojų ir būsto surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 154 tautybių žmonės. Lietuviai sudarė 84,2 % šalies gyventojų. Statistikos departamento duomenimis, 2011 m. mūsų šalyje gyveno apie 200,3 tūkst. (6,6 %) lenkų ir tai gausiausia Lietuvoje gyvenanti tautinė mažuma. Taip pat Lietuvoje gyvena rusai – 176,9 tūkst. (5,8 %), baltarusiai – 36,2 tūkst. (1,2 %), žydai, ukrainiečiai ir daugybė kitų tautybių žmonių.

Deja, Lietuvoje per visą Nepriklausomybės laikotarpį nebuvo sukurtas nei tautinių mažumų tapatybės išsaugojimo, kalbų ir kultūros plėtros modelis, nei valstybinės tautybių politikos, apimančios tautinių mažumų integraciją bei tarpkultūrinį dialogą, strategija. Valstybės sprendimai tautinių mažumų srityje priimami neatlikus išsamios analizės bei nesikonsultuojant su tautinių mažumų atstovais. Pagrindinė Lietuvos problema – ne tautinių mažumų diskriminacija, o integracinės politikos nebuvimas ir institucijų veiksmų koordinacijos stoka.

Labiau tautines mažumas įtraukianti valstybė padėtų susiaurinti erdvę, kurioje tarpsta nacionalistiškai ir populistiškai nusiteikę politikai, išnaudojantys skirtumus tarp nevienodą statusą turinčių titulinės tautos ir tautinių mažumų savo siauriems politiniams tikslams pasiekti. Lietuvos tautinių mažumų integracijos modelio sukūrimas leis drąsiau priimti ir ateities iššūkius, susijusius su imigrantų, pabėgėlių, naujų tautinių, rasinių ar religinių mažumų integracija į Lietuvos visuomenę.

Tautinių mažumų tema šalies viešajame gyvenime – ypač dešiniųjų jėgų – siejama su nacionalinio saugumo problematika. Manoma, kad jeigu tautinės mažumos kažkuo skundžiasi, tai jie tai daro tik dėl to, jog jais manipuliuoja Rusija, o ne dėl nepasitenkinimo esama tautinių mažumų situacija šalyje, prie kurios juos atvedė iki šio Lietuvos politikų (ne)vykdyta tautinių mažumų politika.

Mažumų siejimas su nacionaliniu saugumu sufleruoja, kad jos matomos ne kaip valstybės dalis, o kaip grėsmė valstybei. Mes, socialdemokratai, manome, kad tautinių mažumų problemų sprendimas – priešingai – padidintų Lietuvos saugumą, leistų geriau integruoti tautines mažumas, padarytų jas atsparesnėmis trečiųjų šalių propagandai, tautinės neapykantos kurstymui.

Siekdami deramos Lietuvos tautinių mažumų integracijos, veiksime šiomis trimis kryptimis: (1) sudarysime palankias sąlygas jų atstovams viešai vartoti savo kalbą; (2)

skirsime tinkamą dėmesį tautinių mažumų mokykloms; (3) skatinsime tarpkultūrinį dialogą.

Palankios sąlygos viešai vartoti savo kalbą. Savivaldybėse, kuriose gausiai gyvena tautinių mažumų atstovai, viešojo administravimo įstaigose asmuo turės teisę kreiptis ir gauti atsakymą tos tautinės mažumos kalba. Seniūnijose, kuriose gausiai gyvena tautinė mažuma, gyvenamosios vietovės pavadinimas, joje esančių gatvių, viešojo administravimo subjektų pavadinimai, topografiniai ženklai bus rašomi valstybine ir tos tautinės mažumos kalba. Šiuo tikslu įsipareigojame priimti Tautinių mažumų įstatymą ir ratifikuoti Europos regioninių arba mažumų kalbų chartiją. Taip pat įsipareigojame priimti Vardų ir pavardžių įstatymą, kuris, esant pagrįstam poreikiui, leistų vardą ar pavardę įrašyti bet kokiais kitais lotyniško pagrindo rašmenimis pagal atitinkamos kalbos taisykles.

Dėmesys tautinių mažumų mokykloms. Įsipareigojame išlaikyti, o esant poreikiui ir plėsti tautinių mažumų mokyklų tinklą. Šių mokyklų tinklas bus keičiamas tik atsižvelgiant į šių mokyklų bendruomenių nuomonę bei užtikrinant mokinių interesus. Užtikrinsime šiose mokyklose aukščiausią mokymo kokybę, ypatingą dėmesį skirdami ir lietuvių kalbos, ir gimtosios kalbos mokymui aukščiausiu lygiu už gimtosios (ne lietuvių) kalbos brandos egzamino labai gerus rezultatus abiturientai gaus papildomus balus stojant į Lietuvos aukščiausias mokyklas. Prireikus leisime tautinių mažumų mokyklose naudoti ES valstybėse narėse išleistus vadovėlius ir mokymo priemones, jeigu jų turinys neprieštarauja Lietuvos interesams bei atitinka Lietuvos mokymo programas.

Tarpkultūrinio dialogo skatinimas. Remsime žiniasklaidos tautinių mažumų kalbomis iniciatyvas skirdami pakankamas lėšas, kad galėtume veiksmingai konkuruoti su užsienio valstybių skiriama parama šiai sričiai. Remsime tautinių mažumų kultūros projektus, kultūros paveldo išsaugojimą, Lietuvai nusipelniusių tautinių mažumų veikėjų atminimo įamžinimą bei informacijos apie tautinių mažumų kultūrą, papročius ir tradicijas sklaidą. Ypatingą dėmesį skirsime bendriems lietuvių ir tautinių mažumų kultūros, tarpusavio susipažinimo, vidaus turizmo ir jaunimo mainų projektams. Sukursime galimybes mokiniams iš lietuviakalbių mokyklų mokytis tautinių mažumų kalbų, kuriomis kalbama jų gyvenamame regione (ne tik rusų, bet ir lenkų bei baltarusių).

5. SAUGI LIETUVA TAIKIOJE EUROPOJE

Pasaulyje ir Europoje stiprėja fragmentacija, izoliacionizmas ir populizmas. Kyla iššūkiai tarptautinėms institucijoms, integracijai, atsakingai ir žmogumi besirūpinančiai tarptautinei politikai. Nestabilumą ir nesaugumo jausmą dar labiau didina kariniai konfliktai, agresyvi kai kurių valstybių užsienio politika.

Iki šiol Lietuvos užsienio politika, pagrįstai rūpindamasi valstybės saugumu, yra linkusi pamiršti, kad šiuolaikiniame pasaulyje kyla įvairūs iššūkiai, kurių sprendimas reikalauja kompleksinio ir globalaus, aiškiomis ir nuosekliomis vertybėmis grįsto požiūrio į esamas grėsmes.

Dėmesys Lietuvos saugumui turi būti visuomet išlaikomas. Tačiau mes pasisakome už tai, kad tarptautinės politikos sprendimai būtų grindžiami lygybe, pagarba žmogaus teisėms ir jo orumui bei teisingumu. Todėl siekiame formuoti tokią užsienio politiką, kuri remtųsi tarptautine teise, būtų atsakinga, konstruktyvi, drąsi, gerbianti žmogaus teises ir siekianti lygybės. Laikomės nuostatos, kad užsienio politikos procesas turi būti grindžiamas atvirumu, sąžiningumu ir lygiomis galimybėmis.

Taip pat aktyviai prisidėsime prie vieningos Europos išlaikymo. Lietuvos saugumo ir gerovės esminė ir pradinė sąlyga yra narystė demokratiškoje, lanksčioje, lygybę ir laisvę gerbiančioje ES. Siekiame, kad ES būtų stipri politinė jėga ir veiktų efektyviai, racionaliai, skaidriai ir demokratiškai, greitai reaguotų į vidinius ir išorinius iššūkius. Turime siekti reikšmingo Lietuvos vaidmens šiuose procesuose.

Visokeriopai palaikome esminį nacionalinio saugumo tikslą – pasiekti, kad būtų panaikintos arba sumažintos iki minimumo visos galimos grėsmės Lietuvos žmonėms ir valstybei. Pavojus kyla dėl politinio nestabilumo, ekonominio nuosmukio, socialinių įtampų, gamtos užterštumo, didėjančio nusikalstamumo, priešiškų karinių, jėgos struktūrų keliamų pavojų, terorizmo grėsmės.

Būtina įvertinti ir atitinkamai reaguoti į naujas grėsmes, kylančias energetiniam, informaciniam, kibernetiniam ir kito pobūdžio saugumui. Nacionalinio saugumo politika turi atsižvelgti į visas kylančias grėsmes ir jų tarpusavio sąveikas. Kad būtume tinkamai pasiruošę šiems saugumo iššūkiams, privalome palaikyti aktyvų veiksmų koordinavimą Europos ir transatlantinės integracijos lygmenimis.

Atvira užsienio politika

Tarptautiniai santykiai, grįsti atvirumu, bendradarbiavimu ir judėjimo laisve, yra mūsų saugumo ir klestėjimo pagrindas. Atsiribojimas, užsidarymas ir sienų statymas nėra ir

nebus ilgalaikis ir sėkmingas sprendimas. Tik bendri veiksmai leidžia pasiekti taiką, gerą kaimynystę ir tvarią pasaulio raidą.

Deja, Lietuva tarptautinėje arenoje jau kurį laiką yra vertinama kaip „vieno klausimo“ valstybė. Toks užsienio politikos susiaurinimas apriboja šalies galimybes įsitraukti į bendresnės tarptautinės politikos problemų svarstymą ir sprendimą. Blogai ir tai, kad užsienio politikos formavimas ir įgyvendinimas nėra efektyvus, skaidrus ir nepadeda telkti visuomenės.

Dėl nuolatinio taupymo diplomatinės tarnybos pajėgumai yra sumažėję. Turimi ištekliai taip pat paskirstomi netinkamai. Nuvertinamas žemesnės grandies diplomatų darbas, nuo kurio priklauso ateities užsienio politika. Trūksta ir viešų diskusijų dėl Lietuvos vaidmens tarptautinėje erdvėje, o dešiniųjų plėtojama retorika dažnai tik supriešina skirtingas gyventojų grupes.

Lietuvos užsienio politika, siekdama valstybės saugumo ir gerovės, turi dėti visas pastangas kuriant teisingesnį, saugesnį ir atsakingesnį pasaulį. Vadovaudamiesi laisvės, lygybės ir solidarumo principais kursime ir ginsime pasaulio tvarką, grįstą tarptautinėmis institucijomis, teisės viršenybe ir pagarba žmogaus teisėms.

Keliame tris pagrindinius atviros ir ambicingos šalies užsienio politikos uždavinius: (1) valstybės įgalinimas per veiksmingą kaimynystę; (2) atsakomybės dalinimasis atliepiant iššūkius pasauliui; (3) piliečių įtraukimas į strateginį dialogą.

Įgalinimas per veiksmingą kaimynystę. Lietuva ir toliau turi palaikyti draugiškus santykius su savo kaimynėmis, besilaikančiomis tų pačių vertybių vidaus ir užsienio politikoje. Ypač svarbu toliau gilinti bendradarbiavimą su kitomis Baltijos valstybėmis bei Šiaurės šalimis, kuriose plėtojamas socialdemokratinis vystymosi modelis atitinka pamatines šios vizijos nuostatas. Lietuvai svarbu palaikyti ES Rytų partnerystės šalių demokratizaciją. Būtina remti jose vykstančias valdymo, ekonomines ir socialines reformas. Lietuva, įvairiuose forumuose, turi nuolat priminti apie būtinybę atstatyti Ukrainos ir Sakartvelo teritorinį vientisumą.

NATO ir transatlantinės jungtys su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis bei Kanada visada išliks esminiu kolektyvinio saugumo garantu Lietuvai. Kartu, atsižvelgiant į didėjantį nestabilumą, laikomės nuostatos, kad ES bendros saugumo ir gynybos politika gali tapti svarbiu Lietuvos saugumą papildančiu veiksniu. Tai leistų į bendro saugumo sistemą įtraukti daugiau valstybių ir dar labiau sumažinti galimas išorines grėsmes. Kalbant apie santykius su Rusija, bet koks pilnavertis dialogas su šia kaimyne gali prasidėti tik tada, jei ji pradės rodyti pagarbą tarptautinei teisei ir demokratinėms vertybėms.

Atsakomybė atliepiant tarptautinius iššūkius. Privalome vykdyti atsakingą užsienio politiką, kuri kiek įmanoma daugiau prisidėtų sprendžiant globalaus pasaulio iššūkius. Šiuo metu viena didžiausių tokių problemų yra migracija, vykstanti dėl netolygaus pasaulio vystymosi, karinių konfliktų, žmonių išnaudojimo ir klimato kaitos. Nemažėjantys žmonių srautai neišvengiamai veiks Lietuvą kaip pilnateisę atviros ir demokratinės Vakarų tarptautinės sistemos narę.

Užverdami sienas, esminių grėsmių pasaulio stabilumui, nepanaikinsime. Priešingai – tik skatinsime autoritarinių jėgų įsigalėjimą tarptautinėje arenoje. Tam, kad galėtume pasipriešinti augančiai demokratinės tvarkos priešininkų įtakai, kartu su savo sąjungininkais Vakaruose privalome skirti gerokai didesnį dėmesį paramai nuo konfliktų ir prievartos kenčiančioms visuomenėms, jų tvirtėjimui ir tvarumui. Tai yra mūsų pačių saugaus gyvenimo prielaida. Tam būtina aktyviau veikti per Jungtines Tautas, kitus tarptautinius formatus, visokeriopai remti vystomąjį bendradarbiavimą ir didinti jam skiriamas lėšas, taip pat aktyviau įsitraukti į tarptautines taikos palaikymo misijas.

Piliečių įtraukimas į strateginį dialogą. Mes sieksime, kad užsienio politika būtų atvira, skaidri, įtraukianti ir išklausanti piliečius. Privalome užtikrinti skaidrų užsienio politikos formavimą ir įgyvendinimą. Sprendimai turi būti pagrindžiami, aiškinami, o ne priimami uždaruose rateliuose ir tinkamai nepristatomi visuomenei. Todėl formuosime ir puoselėsime viešąsias diskusijas apie Lietuvos užsienio politiką ir jos strategines kryptis, taip pat saugumo ir gynybos problemas.

Esame įsitikinę, kad vystant nuoseklią ir šalies gyventojų valia grįstą užsienio politiką, būtina organizuoti plačias konsultacijas dėl šios srities strateginių klausimų. Siekdami vystyti dialogą su visuomene, taip pat privalome sustiprinti diplomatinės tarnybos pajėgumus. Skirdami adekvatų finansavimą aktyviam šalies užsienio politikos įgyvendinimui, užtikrinsime, kad lėšos pirmiausia būtų skiriamos žemesnių grandžių diplomatiniam personalui – jų profesinei motyvacijai ir algoms kelti.

Gerovę įtvirtinanti Europa

Esame pasiryžę kurti tokią ateities Europą, kurioje būtų užtikrinama visų jos gyventojų gerovė. Palaikome Europos integracijos priemones, padedančias išlaisvinti žmones iš rinkos santykių ir socialinės padėties sąlygojamų suvaržymų. Regime vieningą ir demokratiniais pagrindais veikiančią valstybių narių sąjungą, kurioje nebūtų nė vieno palikto užribyje.

Dabartinė Europos integracija remiasi laisvu asmenų, prekių, kapitalo ir paslaugų judėjimu. Šios keturios ekonominės laisvės iki šiol lėmė didelę pažangą, tačiau vien jų nepakanka tam, kad būtų pasiektas tvarus klestėjimas. Surėstas Europos statinys nebus tvirtas ir ilgaamžis, jei jis nebus papildytas visa aprėpiančiu socialinių teisių ramsčiu.

Europos kelyje – rimti iššūkiai. Dėl dabartinio Europos integracijos modelio ydų stiprėja žmonių nepasitenkinimas esama padėtimi. Užuot suvaldžiusios globalųjį kapitalizmą, ES ir nacionalinės institucijos neretai pasiduoda jo įtakai. Tuo sumaniai naudojasi euroskeptiškos ir išorinės jėgos, siekiančios vėl suskaldyti Senąjį žemyną.

Europos Sąjungoje vienas procentas gyventojų valdo beveik trečdalį viso jo turto. Tuo tarpu du penktadaliai ES gyventojų neturi nė vieno nuošimčio jo. Apie 120 milijonų ES gyventojų susiduria su skurdu arba socialine atskirtimi. Tai beveik ketvirtadalis visų Europos Sąjungoje gyvenančių žmonių. Šios ekonominės nelygybės tendencijos, deja, toliau tik ryškėja.

2017 m. lapkričio 17 d. Geteborge susirinkę ES valstybių narių vadovai paskelbė deklaraciją, kuria įsipareigojo siekti, kad kiekvienas ES pilietis turėtų lygias galimybes dirbti ir būti įdarbintas, tinkamas darbo sąlygas, deramą socialinę apsaugą ir garantijas būti įtrauktam į gerovės kūrimą. Tai svarbus dokumentas, leidžiantis tikėtis ES „socialinio posūkio“. Tačiau tam, kad tai būtų pasiekta, būtina sklandi europinių ir nacionalinių politikų sąveika.

Siekdami būtent tokios Europos Sąjungos, kuri pajėgtų suvaldyti globalaus kapitalo veikimą ir sustiprintų valstybių narių pajėgumus užtikrinti žmonių gerovę, dėmesį skirsime šiems trims prioritetams: (1) solidarumo paktas Europai; (2) vieninga ES mokesčių politika; (3) ES fiskalinių taisyklių pertvarka.

Solidarumas Europoje. Kartu su sąjungininkais kitose ES valstybėse narėse sieksime įstatymais ar per kolektyvines derybas nustatyti visoje Europoje bendrą minimalios algos virš skurdo lygio standartą. Taip pat užkirsime kelią bet kokioms socialinio dempingo formoms ir priimsime visai Europos Sąjungai galiosiančias darbo santykių taisykles, kurios užkirstų kelią darbuotojų išnaudojimui. Taip pat palaikome Europos darbo agentūros įsteigimą. Ši europinė institucija turi disponuoti realiais įgaliojimais užtikrinant, kad nebūtų pažeidžiamos darbuotojų, migruojančių iš vienos ES valstybės narės į kitą, teisės.

Remiame Europos jaunimo garantijų instrumentą ir pasisakome už papildomų lėšų jam skyrimą. Nuo 2014 m. kasmet Europos jaunimo garantijų iniciatyvos programose užsiregistruoja virš 5 milijonų jaunuolių taip įgydami galimybę gauti darbą, tęsti profesinį ugdymą ar stažuotis. Siekiame, kad kiekvienas jaunas žmogus Europoje turėtų

galimybę gauti kokybišką švietimą ir dalyvauti Erasmus studijų mainų programoje. Taip pat dėsime pastangas, kad ES lygiu būtų priimta Europos kultūros čekių iniciatyva ir įtvirtintos Europos vaikystės garantijos, užtikrinančios, kad kiekvienas vaikas Europoje gautų kokybišką priežiūrą, būtų tinkamai pamaitintas ir turėtų deramas gyvenimo sąlygas.

Vieninga ES mokesčių politika. Kiekvienais metais dėl sukčiavimo ir mokesčių nuslėpimo ES valstybės narės, paėmus bendrai, praranda trilijoną eurų. Tai didžiulis nuostolis tų šalių ekonomikai ir patiems žmonėms. Dėl nesurinktų mokesčių prasčiau finansuojamos viešosios paslaugos, silpniau užtikrinamas valstybės saugumas ir tvarkos palaikymas, auga nelygybė ir smunka žmonių pasitikėjimas vienas kitu. Tai kenkia ne tik atskiroms valstybėms, kuriose išsikerojusi šešėlinė ekonomika, bet ir visai Europos Sąjungai ir jos stabilumui.

Todėl esame įsitikinę, kad ES valstybėms narėms būtina vienyti savo jėgas šioje srityje ir pažaboti sąžiningų žaidimo taisyklių nesilaikančias kompanijas. Palaikome idėją sukurti bendrą konsoliduotąją pelno mokesčio bazę, kuri apimtų ir didžiųjų skaitmeninių kompanijų apmokestinimą. Turime sukurti plačią informacijos apsikeitimo sistemą bei nustatyti griežtesnes sankcijas bankams bei juridiniams ir fiziniams asmenims, įsipainiojusiems į mokesčių vengimo ir sukčiavimo schemas, bei bendrai pritaikyti kitas priemones, kurios leistų greičiau nustatyti mokestinės sistemos pažeidimus ir juos pašalinti. Mes taip pat pasisakome už finansinių transakcijų mokesčio įvedimą.

ES fiskalinių taisyklių pertvarka. Sieksime esminės Stabilumo ir augimo pakto peržiūros. Dabartinės ES veikiančios fiskalinės taisyklės yra interpretuojamos per griežtai ir nebeatitinka šiuolaikinių realijų. Užuot skatinus valstybes nares investuoti ir augti, pernelyg dogmatiškas požiūris į fiskalinę drausmę pamina visuomenės stabilumui itin svarbias socialines teises. Todėl turi būti numatyti mechanizmai, kurie leistų didesnį biudžeto lankstumą. Pavyzdžiui, vidutinės trukmės laikotarpiu ar per ilgesnį laiką atsiperkančios ir ekonomiką skatinančios viešosios investicijos galėtų būti neįtrauktos įvertinant biudžeto deficitą.

Taip pat remiame Bankų sąjungos užbaigimą tam, kad gyventojai būtų geriau apsaugoti nuo bankų klaidų ir sukeltų finansinių krizių. Palaikome ir ES biudžeto pertvarką suteikiant didesnį svorį ES nuosaviesiems ištekliams ir atitinkamai mažinant ES valstybių narių įnašus. Tai suteiktų Europos Sąjungai didesnę manevro laisvę skirti turimas lėšas prioritetinėms ir ekonomikos pažangą skatinančioms sritims. Palaikydami būtinybę užtikrinti didesnį euro zonos skaidrumą ir valdymo demokratiškumą, turime

užtikrinti stipresnę ir aiškesnę šios srities parlamentinę priežiūrą Europos ir nacionaliniu lygmeniu.

Visa aprėpianti krašto apsauga

Nacionalinio saugumo ir gynybos tikslas - pašalinti arba iki minimumo sumažinti visas grėsmių keliamas rizikas Lietuvos žmonėms ir valstybei bei atgrasyti potencialius agresorius ir apginti teritorinį šalies vientisumą. Siekiame, jog šios vidaus ir išorės grėsmės būtų atremtos, o Lietuvos žmonės galėtų gyventi ir kurti saugioje ir patrauklioje aplinkoje bei būtų pasirengę ir nusiteikę ginti savo valstybę.

Baltijos regione jaučiamas agresyvus Rusijos karinis ir hibridinis aktyvumas. Sąlygos tokiai išorinių jėgų kišimosi politikai yra palankios. Nors ekonomika auga, rodomas nepakankamas dėmesys sprendžiant demografines, socialines, regionų ir socialinių sluoksnių atskirties problemas, neužtikrinamas deramas pilietinis ir patriotinis ugdymas. Ankstesnė konservatorių vyriausybė buvo sumažinusi krašto apsaugos finansavimą iki mažiau nei 0,8 % nuo BVP, o dabartinė valdžia pasirinko ekstensyvų kariuomenės plėtros modelį: labiau koncentruojasi į kariuomenės plėtrą skirdama mažiau dėmesio karių tarnybos bei socialinių sąlygų gerinimui.

Mes pasisakome už subalansuotą ilgalaikį atsaką kylančioms saugumo ir gynybos grėsmėms ir iššūkiams atremti. Įsipareigojame aktyviai ir griežtai vykdyti tarptautiniu lygiu užsibrėžtus gynybos finansavimo tikslus bei spręsti mūsų piliečių socialinės atskirties problemas, kurios yra vienos iš pagrindinių hibridinių atakų taikinių.

Naujų saugumo iššūkių šviesoje NATO ir toliau lieka vienintele kolektyvinės gynybos sistema, užtikrinančia krizių prevenciją, galimų agresijų atgrasymą, taikos palaikymo misijas ir kolektyvinę gynybą galimų išpuolių atvejais. Neabejojame, kad NATO privalo keistis, reaguodama į plėtrą ir naujas grėsmes. Lietuva privalo užtikrinti tinkamos karinės galios parengtį ir vykdyti gynybos finansavimo įsipareigojimus, prisiimtus stojant į šią organizaciją. Esminis Lietuvos interesas – visomis priemonėmis stiprinti ES ir JAV santykius bei plėsti Lietuvos ir JAV strateginį bendradarbiavimą, ypač karinio saugumo, energetikos ir ekonomikos srityse, siekti tiesioginio JAV karinių pajėgų buvimo Baltijos šalyse ir Vidurio Europos regione.

Remdamiesi visa aprėpiančia nacionalinio saugumo samprata suvokiame, kad nacionalinį saugumą užtikrina daugybė priemonių. Įgyvendindami savo vidaus ir užsienio politiką, turime suprasti, kad užtikrinsime valstybės ir visuomenės saugumą tik sėkmingai įgyvendinę savo ekonominius, socialinius, kultūrinius, ekologinius tikslus. Esame taip pat įsitikinę, kad energetinis saugumas yra svarbus politinės ir ekonominės

nepriklausomybės elementas. Lietuva privalo aktyviai veikti stiprindama bendros ES energetikos politikos išorės dimensiją bei vieningą koordinuotą dialogą su trečiosiomis šalimis.

Plėtodami krašto apsaugos politiką, taip pat glaudžiai bendradarbiaudami su NATO sąjungininkais, išskiriame šiuos tris prioritetus: (1) kariuomenės modernizacija; (2) kibernetinio saugumo stiprinimas; (3) visuomenės įtraukimas į šalies pasirengimą gynybai.

Kariuomenės modernizacija. Tęsime Lietuvos kariuomenės modernizaciją. Ypatingą dėmesį skirsime karių koviniam rengimui ir tarnybos sąlygų, karinės infrastruktūros gerinimui siekdami, kad karo tarnyba būtų patraukli. Būtina palaikyti optimalų karinių dalinių skaičių, didinti karinių vienetų komplektavimą, vykdyti modernios ginkluotės įsigijimą, kurti šiuolaikišką, gerai apginkluotą ir su sąjungininkais pasirengusią veikti kariuomenę, taip pat stiprinti priimančiosios šalies paramą sąjungininkams. Taip pat pasisakome už Krašto apsaugos savanorių pajėgų ir Specialiųjų operacijų pajėgų stiprinimą.

Kibernetinio saugumo stiprinimas. Kibernetinė erdvė vis dažniau tampa erdve, kurioje kėsinamasi į valstybės infrastruktūrą ir valstybės institucijų efektyvų darbą. Taip keliamos grėsmės valstybės saugumui ir stabilumui. Būtinas sisteminis požiūris į kibernetinį saugumą ir nuoseklus kibernetinio saugumo strategijos įgyvendinimas kuriant integralią kibernetinio saugumo vadybos sistemą. Ypatingą dėmesį reikia skirti kibernetinio saugumo rizikos vertinimui stiprinti ir gyventojų švietimui kibernetinio saugumo klausimais visais lygmenimis: šviečiant moksleivius, nuolat apmokant valstybės tarnautojus ir suteikiant prieinamą, aktualią ir tikslingą informaciją bei žinias visiems gyventojams.

Visuomenės įtraukimas. Skatinsime savanorystės palaikymą. Užtikrinsime, kad Lietuvos kariuomenė nuosekliai stiprintų ryšius su visuomene, o prireikus - padėtų civilinėms institucijoms teikti paramą žmonėms stichinių nelaimių ir kitais ekstremaliais atvejais, telktų piliečius visuotiniam pasipriešinimui prieš bet kokį agresorių. Kviesime, kad Lietuvos kariuomenė padėtų šeimai, mokyklai ir visuomeninėms organizacijoms patriotiškai ugdyti jaunimą, bei kartu su Krašto apsaugos savanorių pajėgomis ir Šaulių sąjunga naujomis formomis stiprintų piliečių pasiruošimą civilinei gynybai ir ryžtą ginti Tėvynės laisvę.

6. ŽALIASIS AUGIMAS: TVARUS VYSTYMASIS IR GAMTOS APSAUGA

Įgyvendindami žaliąją darbotvarkę, vadovaujamės prielaida, kad žmogus privalo gamtą, ypač gyvąją gamtą, matyti ne kaip žmogaus-plėšrūno auką, bet kaip kasdienio gyvenimo partnerį, privalo su ja sietis ne konkurentiniais ar plėšrūniškais, bet, kas yra būtina – kooperaciniais ryšiais. Visuomenė, kuri materialųjį turtą iškelia virš žmogaus ir gamtos tampa amoralia visuomene, ji save naikina ir yra pasmerkta išnykti.

Pasaulis atsidūręs egzistencinėje kryžkelėje, nes sparčiai plėtojantis pramonei ir kitai ekonomikai, vis intensyviau naudojami gamtos resursai, kurie yra baigtiniai, todėl neišvengiamai senka, o galintys atsinaujinti - nebespėja atsinaujinti.

Per pastaruosius dvidešimt penkerius metus gėlo vandens vienam žmogui sumažėjo 26 %. Negyvosios zonos vandenynuose išaugo 75 %. Išnaikinta beveik 130 milijonų hektarų miškų. Stuburinių gyvūnų sumažėjo 29 % (o nuo 1970 m. – 58 %). Anglies dvideginio koncentracija išaugo 62 %. Pavymui stebime ir drastišką šiltnamio efektą, ir sulig kiekvienais metais mušamus karščio rekordus. Žmonių pagausėjo 35 %, kas sukelia dar daugiau įtampų dėl besaikio Žemės išteklių vartojimo.

Lietuvą šie globalūs procesai veikia kaip ir kiekvieną kitą šalį. Todėl žalioji darbotvarkė – esminis atsinaujinusios LSDP vizijos dėmuo. Privalome ieškoti išeičių, kaip prisidėti prie bendrų pastangų išsaugoti Žemę. Skirdami deramą dėmesį tvaraus vystymosi klausimams, mes, Lietuvos socialdemokratai, taip pat matome ir atsiveriančias galimybes, kaip sustiprinti šalies ekonomiką. Siekiame tokio žaliojo augimo, kuris veiksmingai naudotų turimos gamtos išteklius, mažintų taršą, padėtų išvengti gamtinių nelaimių pavojaus ir būtų kuo labiau įtraukus.

Pasaulis nebeturi kito pasirinkimo kaip tik pereiti prie gamtą ir išteklius tausojančio darnaus vystymosi, *linijinę ekonomiką* kuo sparčiau keičiant į *žiedinę* (*ciklinę*) *ekonomiką.* Tai efektyvios produktų ir daiktų dizaino priemonės bei inovatyvūs ir veiksmingai išteklius naudojantys gamybos procesai (beatliekės arba mažaatliekės technologijos), o taip pat efektyvus atliekų kaip antrinių žaliavų ar energijos išteklių panaudojimas.

Labai svarbi žiedinės ekonomikos dalis – *bioekonomika*. Tai yra tvari atsinaujinančių biologinių išteklių gamyba ir tų išteklių bei atliekų perdirbimas į pridėtinę vertę turinčius produktus, tokius kaip maistas, pašarai, gaminiai, kurių gamyboje naudojamos biožaliavos ir bioenergija. Biotechnologijos, nanotechnologijos, informacinės ir komunikacinės technologijos yra pagrindinė šiuolaikinės bioekonomikos plėtros prielaida.

Pagrindinės kliūtys, neleidžiančios išnaudoti žaliojo augimo potencialo, yra politinės valios stoka bei netausojančio elgesio įpročiai, bet ne žaliosios politikos priemonių kaina. Tuo tarpu žaliojo augimo nauda yra visokeriopa.

Geriau tvarkomas dirvožemis yra produktyvesnis, užkertamas kelias jo degradacijai. Sveika, švari aplinka užtikrina geresnę oro kokybę ir sykiu didina darbo našumą. Tokios žaliosios viešosios gėrybės kaip viešasis transportas ar atsinaujinantys energijos ištekliai lemia gerokai efektyvesnį ir mažiau taršų turimų išteklių panaudojimą. Dar daugiau, skatinamos žaliosios technologijos ir investicijos į šios srities mokslinius tyrimus skatina esminę šalies ekonomikos modernizaciją. Galiausiai žaliosios politikos priemonių įgyvendinimas mažina nelygybę, padaro valstybę labiau atsparią ekonominėms krizėms ir gamtos stichijų sukeltoms nelaimėms.

Darni plėtra: energijos, transporto ir miestų ekologijos sprendimai

Visokeriopai remiame ir prisidedame prie tarptautinių pastangų ieškoti pačių efektyviausių būdų kaip sustabdyti klimato kaitą ir užtikrinti tolesnę darnią plėtrą. Pasisakome už tas priemones, kurios skatintų nepažeisti gamtinės pusiausvyros, o prisidėtų prie klimatui ir aplinkai naudingų veiksnių. Šiltnamio efektą sukeliančių dujų emisijų mažinimas yra neatidėliotinas uždavinys, siekiant išvengti tolesnio vidutinės temperatūros augimo.

Šių metų spalį išleistoje Jungtinių Tautų ataskaitoje dėl klimato kaitos pabrėžiama, *kad pasauliui liko vos 12 metų*, kad būtų sustabdytas klimato atšilimas daugiau nei 1,5 laipsnių pagal Celsijaus skalę lyginant su padėtimi iki pramonės revoliucijos. Tam, kad tai būtų pasiekta, būtina iki 2030 m. sumažinti anglies dvideginio išmetimą į atmosferą 45 % lyginant su 2010 m., o iki 2050 m. būtina pasiekti, kad šios dujos apskritai nebepatektų į atmosferą.

Priešingu atveju pasaulio laukia sunkiai besustabdomas ledynų tirpimas, ekosistemų irimas, upių ir jūrų potvyniai, sutankėjusios karščio bangos, vis dažnesni ir ekstremalesni gamtos kataklizmai. Dėl vis labiau senkančių Žemės išteklių smarkiai išaugs ginkluotų susirėmimų grėsmė ir vargiai besuvaldomi globalūs žmonių migracijos srautai. Nors priemonės sustabdyti klimato atšilimą kainuoja nemažai, nesiėmimas šių veiksmų atsilieps gerokai brangiau.

Šiuo metu pasaulyje taip pat sparčiai vyksta urbanizacija. Miestuose gyvena vis daugiau pasaulio gyventojų. Ne išimtis ir Lietuva, todėl vis didesnę reikšmę tiek bendrai ekologinei sanklodai, tiek sveikam, pilnaverčiam žmogaus gyvenimui turi miesto gamtinė aplinka. Savivaldos institucijoms patiriant sunkumų dorojantis su tokiais

iššūkiais kaip darnus judumas, atliekų tvarkymas, žaliųjų ir viešųjų erdvių apsauga ir plėtojimas, energetinė nepriklausomybė ir tvarumas, būtinas aktyvus veiksmų koordinavimas nacionaliniu lygmeniu.

Reikia taip pat įvertinti grėsmes nacionaliniam saugumui, jei iš tiesų kils klimato permainų sąlygota pasaulio suirutė. Todėl mes pasisakome už aktyvų Lietuvos vaidmenį ES, JTO ir kituose tarptautiniuose forumuose telkiant politinę valią ambicingiems tikslams suvaldant klimato kaitą įgyvendinti. Privalome glaudžiai bendradarbiauti su Šiaurės valstybėmis ir kitomis žaliosios darbotvarkės lyderėmis siekiant šių tikslų ir atitinkamai pertvarkant šalies ekonomiką. Tuo remdamiesi, veiksime trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) plėtosime atsinaujinančios energijos šaltinius; (2) diegsime aplinkai draugiško transporto sprendimus; (3) įgyvendinsime miestų ekologijos priemones.

Atsinaujinančios energijos šaltinių plėtotė. Sieksime ilgainiui atsisakyti iškastinio kuro pirmenybę teikdami žaliajai energijai iš saulės ir vėjo. Skatinsime mažosios žaliosios energetikos plėtrą: nedidelių saulės elektrinių įrengimą gyvenamuosiuose ir kituose pastatuose, bendruomeninių saulės ir vėjo elektrinių įrengimą, ūkininkų saulės ir vėjo elektrinių bei biodujų jėgainių įrengimą.

Pasisakome už biomasės (įskaitant ir atliekas) kogeneracinių jėgainių plėtojimą. Taip pat laikomės nuostatos, kad biokuro naudojimas turi būti suderintas ir su miškų, ir su sveikatos apsaugos ir miesto ekologijos prioritetais. Nepritariame skalūnų ir kitų angliavandenilių gavybai mūsų šalies teritorijoje. Steigsime specialų mokslinių ir taikomųjų tyrimų susivienijimą, skirtą tirti ir kurti efektyviausius tvarios energijos gavybos būdus, tinkamus mūsų klimato zonai, bei juos pritaikyti praktikoje.

Aplinkai draugiško transporto sprendimai. Skatinsime viešąjį transportą, ypač elektrinį, ir miestų ribose, ir tarp jų. Geležinkeliai tarnaus ne tik kroviniams, bet ir žmonėms. Vystysime elektromobilių įkrovimo stotelių tinklą ir kitomis priemonėmis skatinsime žaliojo transporto plėtrą (įskaitant biodegalų naudojimą jame ir hibridinio transporto plėtrą). Taikysime priemones, skatinančias gyventojus atsisakyti dyzelinių automobilių. Imsimės itin taršaus dyzelinio visuomeninio transporto pakeitimo ekologiškesnėmis transporto priemonėmis.

Miestų ekologijos priemonės. Tęsime renovaciją siekiant užtikrinti aukštesnį namų energetinį efektyvumą, ypač didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Skatinsime daiktų taisymo ir pasigaminimo amatą. Remsime žmonių ir įmonių gebėjimą išvengti atliekų, o ne jų prigaminti. Sieksime užtikrinti žmonių sveikatai ir aplinkai saugų bei efektyvų atliekų tvarkymą ir racionalų atliekų medžiaginių ir energetinių išteklių naudojimą. Skirsime deramą dėmesį maisto ir virtuvės atliekų atskiram surinkimui ir jų biologiniam

apdorojimui, taip pat buities pavojingų atliekų atskiram surinkimui. Sieksime, jog oro kokybė atitiktų standartus ir nekeltų rizikos žmonių sveikatai ir aplinkai.

Surašysime saugiklius ne tik miestų plėtrai, bet ir tankinimui. Rengiant miestų generalinius planus bei kvartalų detaliuosius planus, esminis dėmesys bus skiriamas viešųjų erdvių ir žaliųjų plotų išsaugojimui, taip pat darnaus judumo priemonių diegimui. Tobulinsime poveikio aplinkai ir visuomenės sveikatai vertinimo procedūras tam, kad visuomenė turėtų didesnes galimybes įsitraukti į šiuos procesus ir deramą įtaką. Bendruomenės sodams pasiūlysime nacionalinio masto programą, ypatingai remiant jų atsiradimą prie mokyklų, ligoninių ir kitų socialinių įstaigų.

Tvarus žemės ūkis ir stiprios kaimo bendruomenės

Siekiame tausojančio gamtą ir inovatyvaus žemės ūkio. Tai ne tik kokybiški ir saugūs maisto produktai bei didesnės žemdirbių pajamos, bet kartu ir gyvybingų kaimiškųjų vietovių išsaugojimas bei švari gyvenamoji aplinka ir kraštovaizdis.

Formuojant nacionalinę žemės ūkio politiką, svarbu atsižvelgti į ES lygmeniu formuojamą bendrąją žemės ūkio politiką. Ji šiuo metu – pačiame diskusijų įkarštyje. Keliami tokie aktualūs klausimai kaip kartų kaitos užtikrinimas, smulkių ir vidutinių ūkių stiprinimas, tvarus ir ekonomiškai konkurencingas žemės ūkis, saugūs ir kokybiški maisto produktai už prieinamą kainą. Svarbu paminėti, kad didelis dėmesys skiriamas stiprinti kaimiškąsias vietoves ir jų bendruomenes. Taip pat labai aktuali kova su vis didesnį pagreitį įgaunančia klimato kaita ir rūpestis gamtinės aplinkos išsaugojimu.

Lietuva – ne išimtis. Per daugelį metų susikaupė daug spręstinų klausimų. Vienas jų – auganti socialinė atskirtis ir jos neigiami padariniai. Skurdo mastai ir rizika kaimuose yra ženkliai didesni nei miestuose. Tuštėjančios gyvenvietės bei kartų kaitos stoka sukelia valstybei daugybę socialinių ir ekonominių problemų. Ilgus metus šalyje vykdyta trumparegiška žemės ūkio politika sudarė sąlygas stiprėti santykinai nedidelei ūkių grupei. Nemaža dalis ūkininkų, nematydami perspektyvos, pasitraukė kartu su savo šeimomis iš žemės ūkio veiklos. Liūdniausia tai, kad dauguma pasitraukusiųjų buvo darbingo amžiaus, kurių pagrindą sudarė iki 40 metų gyventojų grupės atstovai.

Nykstant smulkiems ir vidutiniams šeimos ūkiams, traukiasi ir kaimas. Tuo tarpu, tausojanti šeimos ūkių plėtra ne tik padėtų pasiekti gamtos išteklių naudojimo ekologinę pusiausvyrą, bet ir leistų išsaugoti tradicinę kaimo gyvenseną bei gyvenviečių/miestelių socialinę infrastruktūrą.

Be to, neefektyviai naudojami turimi ištekliai. Remiantis Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto duomenimis - Lietuvos žemės ūkis nuo 2012 m. gyvena biologinių pajėgumų

deficito sąlygomis. Tarp ūkių Lietuvoje įsigalėjusi grūdų ir aliejinių augalų gamyba taip pat neskatina žemės ūkio produktyvumo. Jis mūsų šalyje iš hektaro pinigine išraiška 2017 m. nesiekia nė tūkstančio eurų.

Taigi, būtina užkirsti kelią neatsakingam žemės ūkio produkcijos gamybos apimčių didinimui. Esame įsitikinę, kad tie ūkiai, kurie savo veikloje taikys šiuolaikines mokslo bei technikos pažanga grįstas technologijas, kurių pagrindinis tikslas „su mažiau išteklių, pagaminti daugiau“ sustiprins savo konkurencinį pranašumą kitų atžvilgiu ir užtikrins veiklos tęstinumą ateities kartoms.

Pasisakydami už tvarią kaimo plėtotę, subalansuotą prekinių ūkių struktūrą, ūkiuose taikomas novatoriškas praktikas ir gamybos metodus, klimatui ir aplinkai naudingus sprendimus, mes, socialdemokratai, šiam tikslui pasiekti išskiriame tris prioritetines priemones: (1) plačiau ir teisingiau paskleisti finansinę paramą; (2) sudaryti sąlygas kartų kaitai ir inovacijoms; (3) stiprinti kaimo bendruomenes.

Plačiau ir teisingiau paskleista finansinė parama. Tam kad maži ir vidutiniai ūkiai sustiprėtų, sumažėtų pajamų nelygybė tarp ūkių, būtina užtikrinti platesnę tiesioginių išmokų sklaidą bei investicinės paramos prieinamumą. Pasisakome už investicijų nukreipimą mažiems ir vidutinio dydžio ūkiams restruktūrizuoti ir modernizuoti. Taip pat raginame peržiūrėti Žemės ūkio paskolų garantijų fondo veiklą suteikiant pirmenybę smulkiems ir vidutinio dydžio ūkiams. Finansinių priemonių naudojimas įvairiose ES valstybėse narėse skiriasi dėl nevienodų galimybių gauti finansavimą, bankų sektoriaus pozicijos, viešojo administravimo institucijų požiūrio ir kitų veiksnių, todėl sieksime, kartu su ekonominiais bei socialinias partneriais, nustatyti tinkamas siektinas reikšmes, paramos gavėjus ir lengvatines sąlygas, taip pat kitas tinkamumo finansuoti taisykles.

Kartų kaita ir žiniomis grįstas ūkininkavimas. Būtina skatinti žiniomis grįstą ūkininkavimą ir šių žinių sklaidą, taip pat šiuolaikinių technologijų ir inovacijų diegimą, nes šios naujovės iš esmės jau dabar keičia žemės ūkio veiklą. Todėl remsime investicijas į žemės ūkio valdas ir žemės ūkio produktų perdirbimą, rinkodarą bei plėtrą, ypatingai gyvulininkystės, vaisių ir uogų, daržovių ir kituose aukštą pridėtinę vertę turinčiuose gamybos sektoriuose. Sudarysime palankias sąlygas vykdyti profesinį ir mokslinį bendradarbiavimą. Palaikome dirvožemį tausojančią ekologinę žemdirbystę. Plėtojant šias aukštą pridėtinę vertę kuriančias, taip pat tradicines žemės ūkio veiklas, labai svarbus yra valstybės vaidmuo inicijuojant, organizuojant bei remiant *kooperaciją*. Jis turi tapti aktyvus.

Taip pat dėsime visas pastangas pritraukti jaunąją kartą į žemės ūkį. Svarbu, kad jauniesiems ūkininkams būtų numatyta ne tik įsikūrimo parama, bet ir papildomos

paskatos įsitvirtinant gamyboje. Pasisakome už didesnės tiesioginių išmokų dalies skyrimą jauniesiems ūkininkams. Jiems vis dar kyla nemažai kliūčių siekiant gauti ne tik žemę, bet ir kreditus būtinoms investicijoms. Patvirtinta, kad jaunųjų ūkininkų verslui didelę grėsmę taip pat kelia kainų (tiek žaliavų, tiek produkcijos) nepastovumas. Todėl kartu su socialiniais partneriais taikysime aiškias ir nuoseklias intervencines priemones tvariai kartų kaitai užtikrinti.

Kaimo bendruomenių stiprinimas. Esame įsitikinę, kad tai neabejotinai prisidės gerinant gyvenimą kaimo vietovėse bei mažinant socialinę ir ekonominę atskirtį. Tik aktyvios ir kūrybingos bendruomenės gali užtikrinti kaimiškųjų vietovių tapatybę, jų gyvybingumą. Pasitelkę ES bei nacionalinę paramą, taip pat stiprinsime kaimo ir miesto bendradarbiavimą. Palaikome pažangiųjų kaimų idėją, paremtą įvairių formų bendradarbiavimu tarp visų dalyvių. Remsime vietos iniciatyvas, kurios skatins verslumą ir užimtumą kaime bei užtikrins šių iniciatyvų tęstinumą.

Dėsime pastangas kurti ir tvarkyti viešąją infrastruktūrą kaip esminę priemonę skatinti ekonomines, socialines ir kultūrines kaimo veiklas. Laikomės nuostatos, kad kaimiškose seniūnijose socialines išmokas gaunantys namų ūkiai turėtų būti įtraukti į saugaus, sveiko ir aukštos kokybės ekologiško maisto gamybą bei paslaugų ir darbų mainus per „trumpąsias prekybos grandines“, apeinant įprastą vartojimą per prekybos tinklus. Turi būti skatinamas ne pigus žaliavų pardavimas, bet vietinis perdirbimas.

Lietuvos gamtinių vertybių išsaugojimas ir atkūrimas

Kovosime su gamtą teršiančia veikla, išsaugant esamas gamtines vertybes, ir imsimės rimtų priemonių gerinti gamtos būklę.

Lietuvos aplinka ir gamta saugoma tik formaliai. Žmogaus veiklos spaudimą vis labiau jaučia mūsų miškai, Baltijos jūra bei visa biologinė įvairovė. Neigiami žmogaus veiklos padariniai jaučiami net saugomose šalies teritorijose. Plyni miškų kirtimai tampa vis aktualesne problema, šalies upės sąmoningai teršiamos nuotekomis, o neracionalaus tręšimo neigiamas poveikis Baltijos jūrai tik didėja.

Ekonominių - dažnai itin trumpalaikių - tikslų iškėlimas virš viešojo intereso ypač jautriai kerta miškų politikos srityje. Ir nors miškininkai organizuoja medžių sodinimą, atstato masinių kirtimų sunaikintas gyvūnų ir augalų buveines, miško paklotę, tai supančią sudėtingą ekosistemą atkurti ne taip lengva, kaip šimtametę girią pakeisti vienodais plynėje susmeigtais sodinukais.

Tarša, brakonieriavimas, išteklių eikvojimas, invazinių rūšių plitimas bei kita gamtai žalinga veikla privalo būti sustabdyta. Taip pat turi būti apribotas užtvankų statymas ir

jų atkūrimas itin jautriose ekologinėse vietose bei verslinė žvejyba šalies vidaus vandenyse ir Baltijos jūros priekrantėje. Būtina taip pat rimtai svarstyti vis naujų gamtai ir sveikatai pavojingų herbicidų ir pesticidų draudimą.

Siekdami išsaugoti ir atkurti Lietuvos gamtos vertybes, veiksime trimis pagrindinėmis kryptimis: (1) didinsime miškingumą; (2) užtikrinsime biologinės įvairovės apsaugą ir gyvūnų gerovę; (3) suvaldysime Baltijos jūros ir vidaus vandenų teršimą.

Miškingumo didinimas. Greta logiškų, seniai pribrendusių ribojimų (kaip plynų kirtimų draudimas saugomose teritorijose) imsimės ir ilgalaikio plano atsodinti mišką. Jungsime institucijas ir visuomenę bendrai misijai – padidinti Lietuvos miškingumą 10 procentinių punktų (arba iki 44 % šalies teritorijos). Remsime ir atsakingas iniciatyvas privačių miškų srityje (pavyzdžiui, valstybei finansuojant visas sodinimo medžiagas, kai apsodinamos žemės paskirtis keičiama į mišką), bet svarbiausia - plėsime valstybinių miškų plotus.

Biologinės įvairovės apsauga ir gyvūnų gerovė. Įgyvendinsime priemones, stabdančias ir mažinančias invazines, ekosistemas keičiančių augalų plėtrą. Užkirsime kelią brakonieriavimui bei neracionalus išteklių naudojimui. Skatinsime mėgėjišką žūklę ir sieksime, kad vertingų žuvų migracijos metu verslinė žvejyba Kuršių mariose ir Baltijos jūros priekrantėje būtų ribojama taip, kad nedarytų jokios žalos migruojančioms rūšims.

Pasisakome prieš laukinių gyvūnų naudojimą cirkuose, o kailinių žvėrelių fermas, suteikiant pereinamąjį laikotarpį šios srities ūkininkams, Lietuvoje sieksime uždrausti iki 2024 m. Taip pat pasisakome prieš medžioklės su lankais legalizavimą bei kitokį gyvūnų išnaudojimą ir kankinimą.

Baltijos jūros ir vidaus vandenų taršos suvaldymas. Peržiūrėsime trąšų ir kitų intensyvaus ūkininkavimo priemonių normas bei sudarysime palankias galimybes vystyti ekologinės žemės ūkio produkcijos gamybą. Svarbu plėsti ekologinio ūkininkavimo plotus specifinėse ir labiausiai pažeidžiamose teritorijose, gerinti dirvožemio savybes ir našumą didinant vandens ir maistinių medžiagų sulaikymo galimybes, pasitelkiant kraštotvarkos ir technologines priemones. Taip pat remsime investicijas į melioracijos sistemų atnaujinimą.

Deramą dėmesį sutelksime aiškiau reglamentuojant ir kontroliuojant, kad ant upių įtekančių į Baltijos jūrą neatsirastų naujų užtvankų, o veikiančių hidroelektrinių darbas nedarytų žalos biologinei įvairovei, prie veikiančių hidroelektrinių ir Kauno HE būtų įrengti žuvitakiai. Atsižvelgiant į kitus taršos šaltinius, neišvengsime griežtesnio aplinkosauginio laivybos reglamentavimo ir rimtos diskusijos uosto plėtros klausimu, apsaugant ir jūrą, ir tokias saugomas teritorijas kaip Kuršių nerija, ir pajūrio gyvenvietes.

Imsimės griežtesnės miestų nuotekų valymo įrenginių ir kitų teršėjų nuotekomis kontrolės.